

A MAGYAR ZÁSZLÓ ÉS NEMZETI SZINEINK MULTJA

(II., BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY)

Kumorovitz L. Bernát

3. A nemzeti zászló, a háromszínű rózsza és más színes jelvények 1848/1849-ben

11. Amikor a nemzeti szín- és címertörvény javaslatát tárgyalták (10. §.), Pesten s vidéki városainkban és falvainkban már szabadon lengedezett a márciusi szellőben a magyar nemzeti zászló.

A Március Tizenötödike „Óránként új hírek“ című rovatában tájékoztatta olvasóit a pesti eseményekről. „A királyi épületeknél a sárga—fekete szín helyébe a nemzeti vörös—fehér—zöld fog használtatni“ — írja március 17-én. „Már láthatni eziránt tetteleges intézkedéseket. Elhatározott az osztrák sasok letétele“. Másnap azt jelenti, hogy „a nemzeti zászló... már a királyi palota tetőin és valamennyi kormányi épületeken szemlélhető“. Első számának a címlapján pedig Petőfi-nek már 1848 januárjában megírt, gyűjtő tartalmú s a jövőbe tekintő zászló-versét olvashatta a közönség.¹ Ime a vers:

Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?

A ruhámat foltozgatod?

Rongyosan is jó az nekem,

Varrj inkább egy zászlót, feleségem!

¹ Március Tizenötödike. 1848. 1. sz. 1., 2. és 4. o. — Március 15-én a közbátorsági választmányt a nép kíséri a helytartótanácshoz Budára. A menet élén Szathmáryné, a Nemzeti Színház neves művésze vitte a háromszínű zászlót. *Pálffy I.*: Nők a magyar függetlenségért. Budapest, 1952. 53. o. — Ugyanaznap a pesti „rendfenntartási bizottmány“ emeli a polgári őrsereg létszámát, s mint „nemzeti őrsereget“ nemzeti színekkel (nemzeti szalaggal a balkaron s nemzetiszínű rózsával a fővegen) ékesítetteti s kijelenti: „Budapest ki leszen világitva, s innetül Pestváros, mint a haza szíve törvényházának tornyán nemzeti színű zászló lobogand“. Pap D.: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. Pest, 1868. I. 13—15. o. — A Nemzeti színház este a Bánk bánt adta, s tagjai nemzetiszínű kokárdát viseltek. Pesti Hírlap. — Március 16-án este a Landerer és Heckenast-nyomda munkásai „Eljen a sajtószabadság“ felíratú háromszínű transzparens alatt rendeztek felvonulást. *Spira Gy.*: Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel. Kossuth-Emlékkönyv (Budapest, 1952.) II. 145 o. — 1848. márc. 15-ére vonatkozólag olv. még *Zerffi G.*: Martius 15-ike 1848 Pesten. Egy lap néptörténet. Pest, 1848. és *Birányi A.*: A pesti forradalom. Pest, 1848.

*Sejtek, sejtek én valamit,
Magam sem tudom, hogy mit,
Elég, hogy szól a sejtésem,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!*

*Nem maradhat így sokáig,
Mi hogyan lesz majd elválík,
Elválík a csatatéren,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!*

*Drága áru a szabadság,
Nem ingyen, de pénzen adják,
Drága pénzen, piros véren,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!*

*Ha ilyen szép kéz varrja meg,
A győzelem belé szeret,
S mindig ott lesz közelében,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!*

Március 20-án megelégedéssel közli a Helytartótanácsnak az osztrák sasokra és a nemzeti színek használatára vonatkozó határczatait.

Ekkor már az egész város zászlódíszben pompázik. A lap szeméreveti a konzervatívoknak, hogy zászlóikat csak óvatosságból tűzték ki. „Azért húnnyják be most szemeiket — írja, ...fedezzék el arcukat, ha pirulni tudnak. Hasítsák ketté köntösüket, öltözzenek gyászba, vegyék be egy jó sötét éjjel ablakaikon feltűzött zászlóikat, mellynek három színe önökre nézve csak a kétszínűségüket jelenti“.²

Március 21-én oktatást ad a közönségnek a nemzeti színekről: „Szabad legyen itt figyelmeztetni hazánkfiait, kik a nemzeti ügy mellett buzogva a győzelem után a diadalt a háromszínű zászló feltűzésével ünneplik, hogy a magyar tricolor a rózsaszínt nem ismeri. Oda tiszta, úgynevezett királyveres kell, mégpedig a színek fektentes irányban következő renndel, felülről kezdve: veres, fehér, zöld. — A zöld, fehér, veres a mexicioiak zászlója“.³

Jókai szerint március 15-én Pesten fehér zászlóra is esküdtek.⁴

² Márc. T. 1848 2. sz. 1. o. — 1849 első napjaiban sokan leveszik a zászlót. A főkörmánybiztos hazaárulóknak minősíti őket. Márc. T. 1849. I. 4.

³ Márc. T. 1848. 3. sz. 12. o. — Előfordult az is, hogy a lobogót sávjaival függőlegesen erősítették a zászlórúdra (ld. például a M. Tört. Múzeumban lévő, Kossuthot Szegeden ábrázoló képen). — A radikálisok egy csoportja „Egyenlőség—Szabadság—Testvériség“ felírásu vörös-fehér-kék zászlót használt. Később fehér-vörös-zöldre (ez is francia hatásra vall) tértek át, majd végleg megállapodtak a magyar hagyományoknak megfelelő piros-fehér-zöld mellett. (Ellenőr 1848. máj. 6.) — Ld. még *Szenczei*: Kat. 1896. 610. o.

⁴ 1848—1849. Történelmi Lapok. V. évf. 41. o. (TL.)

23-án este már az országgyűlés tárgyalja a nemzeti színről és az ország címeréről szóló törvényjavaslatot. Ugyanaznap az Ideiglenes Miniszteri Bizottság nevében Klauzál Gábor, dezinált kereskedelemügyi miniszter a hadi főkormányzóval tárgyal a nemzetiszínű zászlóknak a laktanyákra való kitűzéséről, s a lap jelenti: „már rendelés van téve, hogy a laktanyák homlokzatára a nemzeti tricolor azonnal kitűzessék”.⁵

Március 29-én a 21. törvénycikk szövegével is megismerkedik a közönség, mely a színeknek és a címernek nemzeti ünnepeken való hivatalos használatát szabályozza.⁶ Mint látjuk, a város népe e részben is megelőzte a törvényhozókat.

Április 5-én a francia kolónia is megmozdul. Elhatározzák, hogy üdvözlő iratot küldenek a minisztériumnak, és magyar zászlót csináltatnak „Testvériség” („Fraternité”) felírással.⁷

Petőfi verse, Budapest közönségének és hatóságainak a példája a vidéket is fellelkesítette, s szinte egyidejűleg a nemzetiségi területeket is izgalomba hozza a magyar trikolór kultusza. Ezekben a napokban mindenütt ünnepelnek. Kassára március 17-én jut el a pesti események híre, s másnapra már kokárdáktól és nemzetiszínű zászlóktól ékes a város, közgyűlése pedig egyhangú lelkesedéssel 20-án fogadja el a 12 pontot. 23-án a tanulóifjúság számára rendeznek zászlóünnepélyt. A minisztérium kinevezésének a híre fátylasmenetben, zászlókkal vonulnak föl. Április 2-án nyilvánosan máglyára hányják a reakció nagyjainak az arcképeit, 4-én pedig a laktanyákra is kitűzik a magyar trikolórt.⁸ Pozsonyban még nagyobb a lelkesedés, s akkor éri el tetőpontját, amikor szintén zászlódszben és kokárdásan a minisztérium fogadására vonulnak ki.⁹ Lőcsén kivilágítással és felvonulással ünneplik meg a „jó hírt”, s a város főterén magas árbocfára vonják fel a nemzeti lobogót.¹⁰ Rimaszombatban a zászló mellett a koronás piros pántlika az öröm jelvénye.¹¹ Bártfán március 25-én tűzik ki a városházára a nemzeti zászlót. Május 11-én átvonulnak Lázár tábarnok huszárjai, és leverik a még itt-ott található sasos jelvényeket.¹²

A tavasz folyamán országszerte folytatódnak az ünnepségek, főként a nemzetőri zászlóavatások alkalmával. Sok ilyen zászlószentelésről tudunk. Kassán március 23-án vadász- és lovasnemzetőrséget szerveztek, s a nyár folyamán (mint toborzóközpontban) ott alakult meg a vörös-sipkások (9.) zászlóalja. Május 7-én szentelték fel a lovascsapat zászlóját. Régifajta katonai zászló volt ez, fehér selyemből, egyik oldalán a Madonnával, a másikon Kassa város színes címerével, szélét vörös-zöld

⁵ Márc. T. 1848. 6. sz. 22. o.

⁶ Márc. T. 1848. 11. sz. 46. o.

⁷ Márc. T. 1848. 18. sz. 48. o. „Un drapeau national ceñit d'une écharpe aux couleurs hongroises portant inscription — fraternité”.

⁸ A szabadságharc Emlékalbuma. Kassa, 1898. 17—30. o. (Kassai Emlékalbum.)

⁹ U. o. 56. o.

¹⁰ U. o. 27—28. o.

¹¹ U. o. 22. o. — Kultuszára jellemző, hogy pipát és oltárgyertyát is nemzetiszínű szalaggal díszítenek (Ellenőr 1848. 3. és 4. sz. Máj. 8. és 11.)

¹² Kassai Emlékalbum 89—90. o.

szegély fogta körül, a rúdja is vörös-zöld csíkozott volt, hegye pedig lándzsában végződött. Az ünneplő polgárság ezreihez a vadásznemzetőrség és az ott állomásozó ezred egyik százada is csatlakozott. A hazafias ünnepet némileg megzavarta a rendezőség túlbuzgósa, amelyben a tábortáborra, úgy látszik, a hadsereg iránti figyelemből, fehér-vörös színű zászlókat és kétféjű sasokat is rakatott. A méltatlankodók figyelmét csak a szög-beverés aktusa terelte el. Az ünnepség üdvölvéssel végződött, s a nemzetőrség kapitánya köszöntő szavainak elhangzása után a csapat felszentelt zászlóval és zenészó mellett vonult el a zászlóánya előtt.¹³

Lelkesedésük később se lohadt. Hetenként kétszer gyakorlatoztak, s legtöbbször végigküzdötte a szabadságharcot. Eperjesen március 21-én 560 polgár vette fel a piros karszalagot és a háromszínű kokárdát. Három szakaszba osztva egyesültek a polgári őrséggel. Délután a nagysárosi nemzetőrség látogatta meg őket. Az eperjesiek zenekarral vonultak fogadásukra, s a templom tornyára kitűzték a háromszínű zászlót. Így ünnepelték meg a magyar szabadság hajnalhasadását Eperjesen. Másnap megalakult az eperjesi főiskola 61 tagú nemzetőrszázada. A kollégium tanári testülete jóváhagyta mozgalmukat, s az ifjúság a városi réten megkezdte fegyvergyakorlatait. Pantalló-nadrágban, vitorlavászon kabátban, mely gazdagon volt ellátva nemzetiszínű zsinórzattal, trikolor libatollal pörge kalapjaikkal, s ugyancsak nemzetiszínű karkötővel, lelkesült és lelkesítő önérzettel vonultak ki délutánonként a gyakorlótérre. A város hölgyei május elején készültek el az ezüstkoronás és ezüstcsipkés zászlóval, melyet ünnepély keretében május 6-án adtak át a csapatnak.¹⁴ Bars megye nemzetőrsége április 10-én esküdött föl a nemzetiszínű zászlóra,¹⁵ Veszprémben pedig április 19-én avatták fel a nemzetőrség zászlaját.¹⁶

A nép választások és toborzások alkalmával ünnepelte a nemzeti zászlót. Amikor 1848. június 20-án Sárkeresztúron választottak, minden község 1848-as feliratú zászlajával jelent meg.¹⁷ Amikor megkötötték a kivívott szabadság biztosítására, „a háromszínű nemzeti lobogó tüzetett ki, s a toborzás szaporán haladt előre... Tíz magyar zászlóalj volt toborzásra kitűzve, és pedig a magyarajkú nép között, ahol a haza, szabadság és függetlenség jelszavának a hatását észlelni lehetett...” — írja Mészáros Lázár Emlékirataiban.¹⁸ Potemkin szerint a Jászberény főterén kitűzött nemzeti lobogó alá csakhamar oly nagy

¹³ U. o. 44–46. o. — A zászlóval való tisztelgés régi szokás. Amikor 1849. júliusában Kossuth Temesvárt seregszemlét tartott, a zászlóaljak földig meghajtották előtte a zászlót, és „éljen-rivalgással” fogadták. Potemkin O.: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai... Pest, 1867. 80. o.

¹⁴ Kassai Emlékalbum 69–72. o.

¹⁵ Magyarország vármegyéi és városai. Bars megye 414. o.

¹⁶ C. Kat. 35. o.

¹⁷ Madarász J.: Emlékirataim. Budapest, 1883. 131. o. — Akkoriban jelent meg Arany János verse: Muzsika szól verbuváznak... dallamára. C. Kat. 55. o.

¹⁸ Mészáros Lázár Emlékiratai. (Közreb.: Szokoly V. Pest, 1867. II. 57. o.)

számmal özönlött a harcra vágyó jász-kún ifjúság, hogy abból nemcsak öt század huszár, hanem ezenfelül még egy gyalogzászlóalj is kített.¹⁹

S amikor a nemzet szinte védtelenül állja Jellacsics támadását, maga Kossuth jelenti be parlamenti beszédjében (1848. szept. 24.), hogy félóra múlva (a Radical Kör zászlajával a kezében?) Ceglédre indul, s — hogy faluról-falura járva tömegestül fegyverbe szólítja a népet.²⁰

Erdélybe március 21-én jutnak el a pesti hírek. Kolozsvár ünnepel, és közgyűlést tart. A három főiskola ifjúsága kokárdásan, trikolor zászlókkal vonult fel, éltette az uniót, s a városháza erkélyére kitűzte a nemzetiszínű lobogót. A boltokban elfogyott a szalag; a nők készítették a kokárdát, s az ablakokból szórták a közönségre. „A nap nemzeti színben ment le Kolozsvár felett”.²¹ Másnap népgyűlést rendeznek. Hat nemzeti lobogót visz az ifjúság, s az „Unió” felírásút a városházára tűzik.²² Csíkbán Veress Ádám táblai írnok terjeszti a 12 pontot és a kokárdát. Marosvásárhelyt a Talpra magyart szavalják el, s a lányok kokárdát osztogatnak.²³ Háromszékben szintén lobogósan ünnepelnek.²⁴ A jelszó mindenütt az „Unió”: „Ezen szó a mi üdvösségünk, megváltónk. Ki az uniónak nem barátja, az rossz hazafi; ki ellensége, az hazaáruló” — írja az Ellenőr május 2-án.²⁵ Ezen reményük kifejezésére zöld szalagot viselnek.²⁶ Május elején küldöttséget menesztenek Pestre. A „forradalmi csarnokban” Vasvári köszöntötte őket. A Nem-

¹⁹ Potemkin Ö.: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszolásának okai... Pest, 1867. 6. o. — Egy 1848-as toborzózászlót *Hampel* írt le. (Kálauz 82. o.) Előlapján: „Honvéd kell most a hazának”, hátlapján: „Üssetek fel katonának” szöveg volt olvasható.

²⁰ Barta I.: Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. r. Budapest, 1952. 26. o. és 27. o. 1. jegyz. „En ma indulok Cegléd, Körös, Kecskemét felé és így tovább, a népet tömegestül felkelésre buzdítani. Viszem a zászlót.” — Szeremlei S.: A honvédelmi bizottmány keletkezése és a forradalom kitörése 1848-ban. Pest, 1867. 56. o. — Szegeden 1300 ember csapott föl katonának. A zászlóavatásoknál énekelték először:

„Magyarország édes hazám,
Neked szült és nevelt anyám,
Négy esztendő nem a világ,
Eljen a magyar szabadság.”

Szegeden verbuválták a 33. zászlóaljat. Ekkor jelentkezik először a:

„Kossuth Lajos azt üzente,
Hogy elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni
Mindnyájunknak el kell menni!
Eljen a magyar szabadság!
Eljen a haza!”

Az üzenet Erdélybe is eljutott:

„Kossuth izenete eljött,
Magyar nemzet talál győzött.
Nekünk es most el kell menni,
Szabadságért ki kell állni.” (Honvéd 1948. II—III. sz.

86—88. o.)

²¹ 1848—49. Történelmi Lapok. VII. évf. 10. o.

²² U. o. V. évf. 14. o.

²³ U. o. I. évf. 52. o.

²⁴ U. o. V. évf. 114. o.

²⁵ Ellenőr 1848. 1. sz. V. 2.

²⁶ U. o. 1848. 7. sz. V. 16.

zeti Színházban a Hunyadi Lászlót adták elő tiszteletükre, s a színpad előtt két nemzetiszínű lobogó volt felállítva, az egyiket a magyar, a másikon az erdélyi címerrel.²⁷ Május 29-én volt Kolozsvár örömnapja: ekkor nyílt meg az országgyűlés. Wesselényi kokárdásan jelent meg. A trónust ez alkalommal még Erdély hármasszínre, a kék, vörös és sárga díszítette. Amikor 30-án kihirdették az egyesülést, Ujházy György megragadta a pesti küldöttség zászlaját, a terembe rohant vele, s a trón elé tűzte.²⁸

A nemzetőrségi alakulatok is szaporán kelnek életre. S ha már van zászlajuk és dobjuk, akkor a csapat a legközelebbi vasárnap a temp-lomba megy, hogy fölesküdjék.²⁹ A márciusi napok után különösen az országgyűlés előtti héten öltözött zászlódíszbe Erdély. „Soha ennyi zászlósúr nem volt hazánkban“ — írja május 21-én az Ellenőr. A zászlóhasználatban különben itt is nagy volt a változatosság és sokféleség, főleg a felírások dolgában. „Sokan küzdenek azon, mit írjanak és mit ne írjanak a zászlókra“ — olvassuk az Ellenőrben. „Egy része semmit sem ír, más része uniót; most, mint halljuk, olyak készülnek, melyek V. Ferdinánd összes címeit s egész királyi propositiókat tartalmaznak; véleményünk szerint legtöbbet ír, aki semmit sem ír reá“. A városházára ilyen felírásút tettek: „V. Ferdinánd alatt, unió Magyarhonnal“. A közgyűlésen valaki azt javasolta, hogy a magyar mellé osztrák zászlót is tegyenek, de „e véleményre a közönségnek csak egy négy betűből álló reflexiója volt“. Bécs híveinek mindez természetesen nem tetszett, s a cenzor május 21-én törölte az Ellenőrnek a magyar trikolorról szóló cikkét, amiről Kóváry László így értesítette olvasóit: „Az itt következő papiros szól a nemzeti színekről“.³⁰

1848-ban tehát a nemzeti zászlónak már szinte mithikus ereje van, és hazafias kultuszban részesül. Április 24-én a Március Tizenötödike panaszkodik is a külsőségek miatt: „Nálunk még fődolognak látszik: a zászló, a cifrakard és katonai egyenruha“.³¹

A hadsereg átszervezése azonban lassan haladt előre. Horváth Mihály szerint a „sorkatonaság, mind gyalog, mind huszár, még mindig a régi osztrák szabályok és zászlók alatt állott, régi nevét és színeit viselte, német vezénylet szerint mozgott...“³²

A sorkatonaság körében különben már kezdettől fogva megnyilvánult a nemzeti hadsereg iránti rokonszenv, amit egyes parancsnokok elfojtani igyekeznek. „Semmi ezeknek szemöket annyira nem sérti, mint a kokárdát viselő ifjúság, úgyhogy találtatik százados, katonáinak

²⁷ U. o. 2. sz. 1848. V. 5. — Wesselényi zászlaját a volt Parlamenti Múzeum őrizte.

²⁸ 1848—1849. TL. VII. évf. 17. és 28. o.

²⁹ U. o. V. évf. 114. o.

³⁰ Ellenőr 1848. 10. sz. V. 21.

³¹ Márc. T. 1848. 34. sz. IV. 24.

³² Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története 1848—49-ben. Gent, 1865. I. 569. o.

parancsolatba kiadta, hogy kokárdát ne viseljenek“ — írja május 5-én az Ellenőr.³³ Különösen Székelyországban vannak napirenden a katonai mozgalmak. Csíkszeredán a katonák ki akarják tűzni a trikolórt, de a káplár nem engedi, míg „rendelés” nem jön. Meg is jutalmazták: délutánra őrmesteri lett belőle.³⁴ 1848 májusában egy székely századot Brassóba, majd négyet Szeben és Szászsebes felé indítottak. Hozzátartozóik sírva búcsúztatták őket. Gál Dani ügyvéd Illyefalván nemzeti lobogót készíttetett, Uzonban az illyefalviak kíséretében felkereste a katonákat, s felvilágosította őket, hogy Olaszországba indulnak. Azt tanácsolta nekik, hogy a határig menjenek csak, de tovább nem. Az ezredes és a tisztikar parancsa ellenére nem mentek tovább, s nem is vitték ki őket.³⁵

Az országgyűlés az október 3-án kiadott királyi manifesztum hatására rendeli el, hogy a hadsereget magyarrá kell átszervezni.³⁶ Október 8-án a magyarországi várak parancsnokai utasítást kapnak az Országos Honvédelmi Bizottmánytól, hogy egy héten belül tűzzék ki a nemzeti lobogót, különben hazaárulóknak fognak tartatni.³⁷ Az osztrák parancsnokok viszont a fekete-sárga zászlók alá akarják kényszeríteni a magyar kormányhoz hű csapatokat. Erre szólítja föl például október 4-én Berger tábornok az aradi magyar fegyveres erőt (mintegy 1400 aradi, gyulai, és debreceni nemzetőrt), azonban ismételen is tagadó választ kap: hűek maradnak a királyhoz, s azért véruket is készek ontani, csakhogy annak minden parancsát a magyar miniszternek kell ellenjegyeznie; a fekete-sárga lobogót azonban kitűzni nem fogják.³⁸

1848 októberében Kossuth és az Országos Honvédelmi Bizottmány

³³ Ellenőr 1848. 2. sz. V. 5. — Bevált tehát Bécs taktikája. (10. §.) Kossuth szerint „... tudták, hogy a magyar három szín ellen a sárga-fekete színre hivatkozni annyit tesz, mint a megszokott esküre, megszokott kegyre, megszokott disziplína erejére hivatkozni“. *Barta I.—Spira Gy.*: Kossuth Lajos: Fel mindnyájan a hon védelmére. Budapest, 1951. 15—16. o. — A Sándor-ezred tisztjei például becsmérelték a magyar katonákat, s mint Kossuth egy embere (szept. 25-én) jelentette: „Itt a laktanyában (Lipótvár) általánosan beszélnek, hogy a Sándor ezredbeliek ezredesük parancsából a schwarz-gelb kokárdát kénytelenek voltak bornyujokban magokkal vinni“. (*Barta I.*: Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. (Budapest, 1952.) 552—553. o.)

³⁴ Ellenőr 1848. 7. sz. V. 16.

³⁵ U. o. 1848. 3. sz. V. 8.

³⁶ Horváth M. I. m. I. 580. o.

³⁷ „Az országgyűlésnek határozatából ezennel szorosan és kemény felelet terhe alatt meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, szlavóniai és horvátországi vár parancsnoknak és várakban létező minden katonaságnak, hogy... ezen parancsnak a Közlönyben közhírré tétele után 7 nap alatt multhatatlanul tűzze ki a magyarországi háromszínű lobogót“. *Barta I.*: Kossuth Lajos 1848—49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. r. (Budapest, 1952.) 126. o. — Közlöny 1848. okt. 9.

³⁸ *Potemkin* i. m. 15. o. — Az OHB. parancsa október 8-án felt. — Az aradi vár ügyével kapcsolatban már korábban Bohus főispán intézkedett olyformán, hogy „a várparancsnok addig egy garas pénz sem kap, míg a háromszínű zászlót ki nem tűzi s nemzetőröket be nem fogad“. (*Barta* i. m. III. I. 62. o.) Október 3-án pedig Kossuth írja: „Rendelést tettem, hogy az aradi várparancsnokot, ha a nemzeti három színt nem tűzi ki s nem engedelmeskedik, úgy, ahogy lehet, löjjék agyon“. (*Barta* i. m. III. I. 77. o.)

legfőbb feladatának a hadsereg nemzetivé tételét tekinti. 13-án az országos biztosok azt írják Kossuthnak a táborból, hogy „... hadseregünkre jelen szerkezetében a haza nehéz körülményei között nem számíthat. Okvetlen szükség az egész hadsereg reorganizációja. Magyar zászló, színek, jelek, csákórózsák nem halaszthatók. Kérjük tehát a bizottmányt, hogy ezeket szükséges mennyiségben mentül előbb küldje el, a háznak egy erős határozatával, mely szerint a tisztek általunk fölszólítandók lesznek, hogy a háznak, végzéseinek okvetlen engedelmeskedjenek, és mindaz, ki magát erre kötelezni nem akarja, szolgálataiból elbocsájtassék...”; két hét múlva pedig, ugyanonnan, Kossuth már azt jelenti az OHB-nak: „A sereg maga, az dicső, bátor és lelkesült, mint talán sereg sohasem volt a világon. Felállítottam a zászlóaljokat, s a főtisztikar fényes kíséretében egyenkint meglátogattam; a zászlókra szallagokat feltűzetem, a rózsákat, szallagokat kiosztatom, nagy részben kiosztva találtam. *Armadánk nationalisálva van*“. A katonai átszervezés gyors munkájának a valóban sikeres voltát igazolja az OHB. október 26-i az a rendelkezése is, amely az egyes csapatokhoz való átlépéseket tilalmazza: „...miután az országban létező lovas seregeknél a járandóságok egyformák s a nemzeti színek is felvételtek, tehát ezek nem léte az eltávozásra okul nem szolgálhat“. Egy hónap múlva pedig Kossuth a sorkatonaság és a honvédség közti különbségek megszüntetése iránt intézkedik, mivel a honvédség már végleg megalakultnak tekinthető: „Hadseregeink minden osztálya letévén az esküt az alkotmányra s felvévén a törvény értelmében a magyar színeket, a hajdani serezeket s a magyar hadsereg oszthatlan egységnek jelentetik ki, mellyel minden osztályait a *Magyar honvéd sereg* dicső nevezete gyanánt megilleti“.³⁹

³⁹ Barta i. m. III. 1. 185., 217., 293. és 568. o. — E nehéz munkának a nyomait a következő adatok szolgáltatják: 1848. szept. 28. Kossuth jelenti Batthyánynak, hogy a Princ Preusen ezred két századja, mely saját tisztjei alatt nagynehezen megmaradt, de nemzeti zászlót követelt, Vencele felé indul. (Barta i. m. III. 1. 47. o.) — Okt. 2. Az OHB. utasítja a komáromi kormánybiztot, hogy a Pozsonyban fekvő 2. század erdélyi román határőrnek „a magyar zászlót, ha ezek jószerevel elfogadják... átadhajja, de azon feltétel alatt, hogy előbb a magyar alkotmányra feleskedessenek“. (Barta i. m. III. 1. 71. o.) — Okt. 9. Az OHB. Hrabovszky János katonai főparancsnokot utasítja, szólítsa fel a péterváradí vár parancsnokát és az ottani helyőrséget: „akarnak-e a magyar alkotmányhoz hívek lenni, az országgyűlés s a fennálló kormány rendeleteinek s parancsainak feltétlenül engedelmeskedni? Ha igen, méltóztassék az alkotmányra felesketni, a nemzeti zászlót a várra kitűzetni, s magokkal a tisztekkel is a magyar három színt azonnal felvételni...“ (Barta i. m. III. 1. 137. o.) — Okt. 10. Az OHB. utasítja Hódosy Miklós Bihar megye kormánybiztosát: „...az ottani várparancsnokot komolyan szólítsa fel a hazai lobogóknak kitűzésére, melyeket, ha újabb események után sem akarna kitűzni és vonakodnék (hűségnyilatkozatot adni), kövessen el mindent a vár átvétele érdekében“. Barta i. m. III. 1. 157. o.) — Okt. 11. Kossuth utasítja Vay Miklós kormánybiztot, hogy „azon esetre... ha a nagyszzebeni főhadkormányzó és a Szebenben állomásozó Pfersmán tábornagy vonakodnának a maguk nevében és írásban nyilatkozni az iránt, miszerint a magyar alkotmány zászlója alatt a haza függetlenségéért küzdeni készek, ... mozdítsa el és helyettest állítson további rendeletig“. Barta i. m. III. 1. 159. o.) — Az eszéki várban lévő ezredek tisztikara még augusztus 31-én nyilatkozatot tett közzé, „amelyben a várat az ősszmonarchia tulajdonának, ön-

12. A zászlókészítés lelkes munkája már márciusban megindult. Asszonyok, leányok, vármegyék és városok versenyeznek, hogy a csapatok minél előbb zászlóhoz jussanak. Ez a munka 1849-ben is folytatódik, hiszen a beözönlött ellenséggel szemben egyre újabb zászlóaljakra van szükség. Debrecenben „Kossuthnéál magyar és lengyel zászlókat hímeznek”⁴⁰ s Kossuthné által készített zászlót kapnak a Don Miguel-ezred magyarjai is.⁴¹ Néha maga a kormány adományoz egyegy, a harctérre induló alakulatnak „szabványos” hadizászlót.⁴² Hivatalosan Batthyány Lajos miniszterelnök követelte első ízben, hogy a csapatokat lássák el magyar zászlóval. A hadizászlóra vonatkozólag a Közlönyben ezt a kormányrendeletet adták ki 1848. július 11-én Baldacci Mórnak, a nemzetőrségi tanács elnökének az aláírásával: „A mi

magukat pedig a magyar-horvát ellentétekben semlegeseknek nyilatkoztatták ki. Ehhez a nyilatkozathoz később is ragaszkodnak, s bár az OHB. okt. 8-i rendelete értelmében a magyar zászlót az osztrák és a horvát mellé kitűzték, a várba érkezényt magyar honvédszászlóaljat nem engedték be. Végül Batthyány Kázmér okt. 22-én egy honvédszászlóalj élén mégis bevonult a várba és biztosította azt Magyarország számára”. (Barta i. m. III. 1. 172. 1. jegyz. és 264. o.) — Okt. 12. Az OHB. Eder Frigyes vezérőrnagynak a verbászi sereg tisztikarában mutatkozó reakciós magatartásával kapcsolatban többek között azt írja, hogy: „A magyar színeknek a magyar ezredeknél fölvételét eszközölni Beöthy országos biztos úr a törvény értelmében, de egyszersmind kellő óvatossággal elvégzett. A haza elvárja, hogy e részben vezérőrnagy úr saját lelkes példájával előremenne, s a magyar szalagot és rózsát fölvéve Beöthy biztos úrral egyetértőleg a nemzet ezen törvényes kívánatát teljesíteni fogja...” (Barta i. m. III. 1. 174. o.) — Okt. 12. Az OHB. utasítja Hajnik Pál országos rendőrzagatót, hogy Cseccz János honvéd kapitánnyal „a (13-án) Pestre érkezett Don Miguel gyalogság század tisztjeit aziránt felszólítsák, valjón akarnak-e a magyar zászló alatt a magyar ügy mellett... harcolni, s azonnal a magyar színeket feltűzni?” Ha nem, azonnal elbocsátatnak, „a legénység pedig azonnal a magyar színeket, mikint már a többi társai, feltűzni fogják, mely alatt hazájukat védelmezni szent kötelességüknek ismerni, hogy mindenkor készek leendnek, bizton elvárja a haza és király nevében a honvédelmi bizottmány”. (Barta i. m. III. 1. 176. o.) — Okt. 14. Az OHB. utasítja a hadügyminisztert, intézkedjék, hogy „a Hannover huszár ezred parancsnoka azonnal tüzesse fel a magyar színeket...” (Barta i. m. III. 1. 197. o.) — Okt. 16. Kossuth utasítja a hadügyminisztert, szólítsa fel Kiss Ernő hadvezért, „ismerje kötelességének a parancsnoksága alatt álló seregnek magyar jelekkeli felruházását...” (Barta i. m. III. 1. 217–218. o.) — Okt. 17. Az OHB. köszönetét fejezi ki Blagoevich péterváradí főparancsnoknak a várnak magyar oldalon való megtartásáért. „... az említett vár fokain a magyar színű zászlók lobognak”. (Barta i. m. III. 1. 231. o.) — Okt. 18. Az országos biztosok jelentik az OHB.-nak Parndorfból: „A sereg minden pillanatban kész a nemzeti színeket elfogadni. — Szükséges volna a tegnapi már megírt zászló szalagokat és csákó rózsákat minél előbb küldeni”. (Barta i. m. III. 1. 242. 1.) — Okt. 21. Pulszky Ferenc jelenté (Pozsonyból) az OHB.-nak: „Modenában, mint hírlík, a magyar garnizon kitűzte a magyar lobogót”. (Barta i. m. III. 1. 260. o.) — Okt. 22. Az OHB. usatása Vlad, Dániel, Pap és Bohacel képviselőkhöz: a Lipót-várról Vácra érkező román katonaságot nyervek meg a magyar ügy részére: „... minden helyes felvilágosítást megkísértenek... az alkotmányos esküt letéetni és a magyar színeket s lobogókat az országgyűlés határozata szerint elfogadni...” (Barta i. m. III. 1. 263. o.) — Nov. 2. Az OHB. megbízta a hadügyminisztert, hogy az eszéki Zanini-ezred... legénységét szólítsák fel, hogy „akarnak-e ügyünk mellett elhatározottan küzdeve olasz honvéd nevezet alatt, magyar zászlók alatt állani...” (Barta i. m. III. 1. 338. o.)

⁴⁰ A szabadságharc fővárosa Debrecen. (Szerk. Szabó I.) Debrecen, 1948. 282. o. (Debrecen.)

⁴¹ 1848–1849. T. L. II. évf. 20. o.

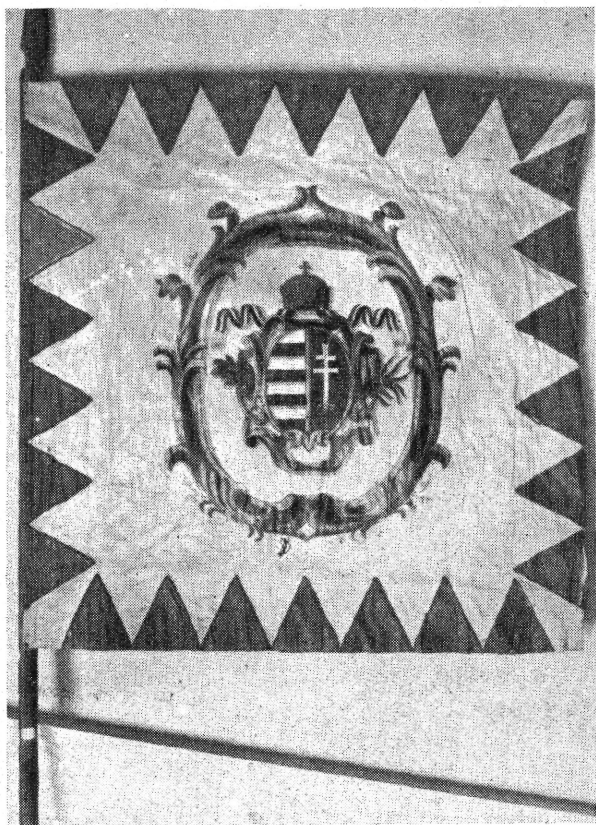
⁴² Neogrády L.: A szabadságharc zászlói. Honvéd 1948. 6. sz. 4. o.

4. kép.

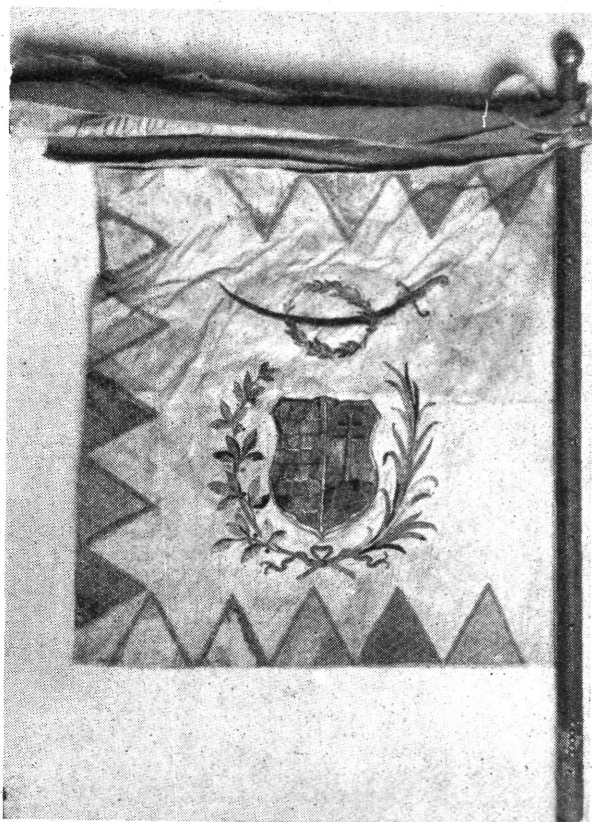
nisterelnök jóváhagyásával a nemzetőrsegeknél a gyalogzászlónak a rúdja nemzeti színekkel festve és fehér szegekkel kiverve, 3,20 méter hosszú. Felső végén egy lándzsa alakú fémhegy, ennek egyik oldalán a honi címer, a másikon V. F. (V. Ferdinánd) van bevésve. Lobogója fehér selyem kelméből a szegekkel együtt hossza átmérője 1,80 méter, szélessége a rúdnál 1,30 méter, jobboldalán a magyarországi, balon a vármegyék címere aránylagos nagyságra festve. Három oldalon levő szegélye 16 cm széles és nemzeti színekkel háromszögű darabokra osztva körülfestett. Tokja fekete viaszosvászon, reája fehér betűkkel a zászlóalj neve és száma kiírva.

A lovassági zászlónak rúdja 2,30 méter hosszú, egyébiránt olyan, mint a gyalogoké, rajta közepén 32 centiméteres vasrudacska futó karikával. Lobogója fehér selyemkelméből, a szegéllyel együtt hossza átmérője 74 centiméter, szélessége szintén 74 centiméter. Címerek rajta mint a gyalogzászlón. Szegélye 8 centiméter széles, mint a gyalogoké festve. Tokja szintén mint a gyalog-zászlóé⁴³

5. kép.

⁴³ U. o. 3. o. — Az eredeti méretet „láb-“ és „hüvelyk“-ről Neogrády számította át mai mértékre. — Ez a rendelet későn kelt, s már korábban készültek nemzetőri zászlók. Már az is, amelynek felavatásánál jelen volt Batthyány, eltér az előírástól. (Hampel: Kalauz 84. o.)

6. kép.

Az 1848—1849-es hadizászló tehát kétféle: gyalogsági és lovassági, s csak méret tekintetében különböznek egymástól. Mivel a zászlórendelet későn jelent meg, és nem adott részletes utasítást, ezek a zászlók méret, kivitel és ábrázolás tekintetében nagyon változatosak. Anyaguk rendszerint fehér selyemszövet. Általában olajfestékkel festették, vagy színesen hímezték a rajtuk lévő címereket és képeket. Kék, barna vagy arany mezőben vannak elhelyezve és barnaszínű, rokokó stílusú keret, esetleg tölgy-, babér- vagy olajág-nyaláb övezi és díszíti őket. A szabadságharc megindulása után a régi Máriás-zászlók lesznek ismét divatosak: balkarján a gyermeket tartó Máriával, olajjal festve, sok-

szor valóban művészi kivitelben (4. kép), de akad olyan is, amelyre I. László király képét festették.⁴⁴ A zászlók rúdja csigavonalban van nemzetiszínűre festve. A lándzsacsúcs aranyozott, ezüstözött, vagy egyszerűen csak fából van kifaragva. Az ország címere rajtuk a kiscímer (5. kép), pajzsán a magyar királyi koronával, melyet a függetlenségi nyilatkozat kimondása után koszorúval díszített kardokkal cseréltek föl (6. kép). A nemzetiszínű lángnyelvek néha a lobogónak mind a négy szélét szegélyezik. A zászlóavatások alkalmával a szög-beverés szer-tartása is szokásos volt, a zászlóanya pedig nemzeti vagy más színű szalaggal vagy szalagsokorral díszítette föl a zászlót, s rájuk korszerű jelmondatokat hímeztek, vagy festettek (6., 8. és 9. kép). Neógrády L. a következőket gyűjtötte össze:

- „Testvériség! Egyenlőség! Szabadság!”
 „Hazáért! Szabadságért!”
 „Szent az ügyünk, nem rettegünk!”
 „Szebb jövődöt a hazának!”
 „Éljünk, haljunk bár, de győzzünk!”
 „Küzdjete a szabadságért!”
 „Föl a hazáért és szabadságért!”
 „Előre! Velünk a szent szabadság Istene!”
 „Szabadság vagy halál!”
 „Ha Isten velünk, ki ellenünk?”
 „Védd, hogy megtartsad!”
 „Vesszen aki bánt!”
 „A hazáért!”
 „Ne bánts a magyart!”
 „Itt az idő, most vagy soha!”⁴⁵

A nemzetiszínű zászló általában vászonból való. Készítésének a módját előírás nem szabályozta, azért méret és kivitel tekintetében sok-féle.⁴⁶ Fehér csíkjukon (de másutt is) többnyire az 1848-as évszámot, a magyar kiscímer⁴⁷ (7. kép), sokszor pedig változatos szövegű felírást is találunk; azokon a zászlókon például, amelyekkel 1848 áprilisában Pesten a minisztériumot fogadták, ezt: „Éljen a felelős minisztérium; Éljen a független felelős minisztérium“ stb.⁴⁸ A nemzetőri zászlókon is rendszerint nem a zászlószalagokon, hanem szintén a lobogón találjuk

⁴⁴ Neógrády i. m. 4. o. — László király képe van például a gyaraki nemzet-örök zászlaján. Aradi Múzeum. C. Kat. 41. o. — A Madonna I. Mátyás óta szerepel a pénzekben.

⁴⁵ Neógrády i. m. 4. o. — A bécsi nők Kossuthot zászlóval fogadták Bécsben 1848. márc. 15-én. Vörös bársonyszalagján, arany himzessel ez a felírás volt rajta: „Von Frauen Wiens“. — C. Kat. 36. o. — Némely alakulat csak 1849-ben cserélte fel régi zászlaját a magyarra, például a 39. ezred 1. zászlóalja 1849. áprilisában, a cinkotai győzelem után. Hampel; Kat. 78. o.

⁴⁶ Neógrády i. m. 4. o.

⁴⁷ Ld. a 8. és 9. képet.

⁴⁸ Az 1948-i Centenárius Kiállítás IV. termében voltak elhelyezve, jelzet nélkül.

a szokásos jelmondatokat és egyéb felírásokat. Az Aradi Múzeum egyik darabján például az előlapon van a címer és „Éljen a király és a szabadság“, a hátlapon, koszorúban: „Möss“, alatta ekevas, kés, az 1848-as évszám és „Áldás, Egyetértés, Béke és Rend“ felírás;⁴⁹ egy másikon, a címer mellett: „A Polgárnak legszebb éke, Jog, Szabadság és a Béke“, hátlapján pedig a koronázási jelvények és „A Trónnak legbiztosabb alapja az alkotmány“.⁵⁰ A szabolcsi nemzetőrök piros-fehér-zöld színű

7. kép.

⁴⁹ Aradi Múzeum. — Az 1948—1949-i Centenárius Kiállítás katalógusa. 41. o. (C. Kat.)

⁵⁰ Aradi Múzeum. C. Kat. 41. o.

zászlaja ellenben üres, s díszítő selyemszalagján ez a felírás: „Szabolcs a hazáért“ és „Győzni vagy meghalni, 1848. szeptember”.⁵¹

A nemzetőri zászlókon olvasható jelmondatok 1848. májusában már türelmesnek tűntek. Az Ellenőr kolozsvári szerkesztője az új zászlókkal kapcsolatban kéri is a közönséget, hogy: „...szíveskedjenek mintául venni a már meglévőt, de... nem azért, hogy olyant, hanem azért, hogy ne olyant csináljanak. Az afféle csend, rend, béke, békó s több ily

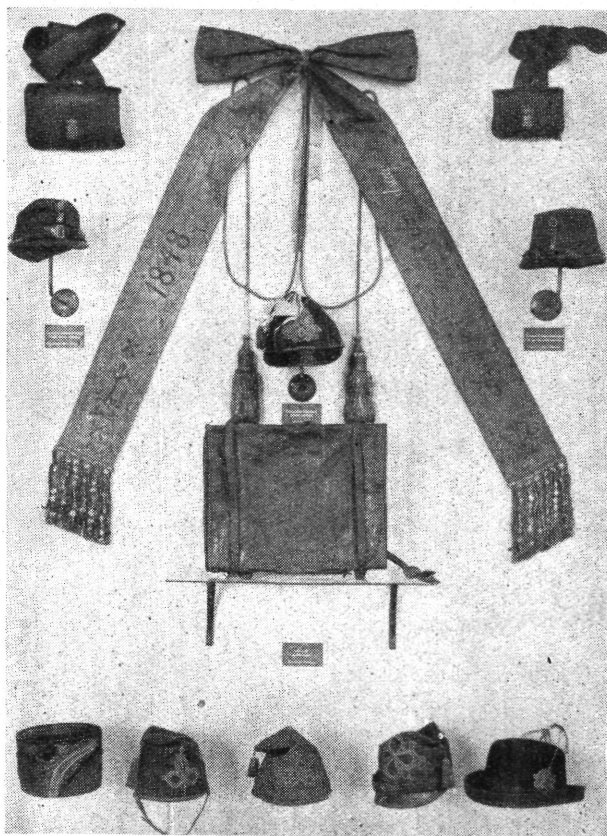

8. kép.

⁵¹ Szabolcsi Múzeum. C. Kat. 41. o.

pecsovics felírástól óvakodjanak. Én inkább akarok — így folytatja — zavart a szabadsággal, mint békét szolgálással. Aztán figyelmükbe ajánlom azt, hogy a béke és békó közt csak egy betű a különbség. Ma békét, s holnap békót írnak nyakunkra. Probatum est".⁵²

A honvédszászlóhoz hasonlóan a nemzetőri lovascapatok nemzeti-színű zászlaja is kisebb volt, mint a gyalogosoké.⁵³ A jelmondat itt is

9. kép.

⁵² Ellenőr 1848. V. 8.

⁵³ Ilyet láttunk az 1948–1949-i Centenárius Kiállítás IV. termében.

szalagon a szokványosabb, s a lobogón többnyire csak az 1848-as évszám kapott helyet. A trikolor-zászló rúdja általában vörös színű, de van piros-fehér-zölddel csíkozott is.

A szabadságharc folyamán a honvédeinkkel együtt küzdő bécsi, olasz, lengyel, tiroli (vadász) és német légióknak is volt saját külön zászlaja. A bécsieké piros-fehér-zöld színű és „Szabadság! Egyenlőség! Testvériség! WIENER LEGION für UNGARN” felírással volt ellátva. A bécsi ifjúság a pesti nőktől is kapott nemzetiszínű zászlót. A bécsiek, viszonzásul, Mátyás király pajzsát küldték el a pestieknek, s a magyarság, húsvét napján, a Múzeum előtt rendezett népgyűlésen, Szemere és Eötvös miniszterek jelenlétében vette át a becses ajándékot.⁵⁴ Az olasz légió zászlaja fehér színű s egyik oldalán a babérkoszorúba foglalt koronátlan magyar és olasz címert, a másikon ugyancsak babérkoszorúban magyarul és olaszul „Éljen a magyar-olasz Unió! Éljen a szabadság” mondatokat tartalmazza. A többi légió zászlaja eddig nem került elő.⁵⁵

A zászló színei a csapat becsületét, erényeit jelképezték: a vörös az erőt, a fehér a hűséget, a zöld a reményt. Minden nagyobb csapat-egységnek volt zászlaja. A zászlóvivőt a csapat erősebb és szellemi tekintetben is kiválóbb emberei közül szemelték ki. Tisztsége kitüntetés számba ment, s nagyobb zsoldpénzzel is járt.

A honvédek esküt tettek zászlójukra. Formulája így hangzik: „Én N. N. esküszöm, hogy a magyar birodalom zászlójához, a királyhoz és a magyar alkotmányhoz hű maradok; hogy az ország mind kül-, mind bellellenségeit saját ellenségeimnek tekintendem, és bárki ellen a magyar birodalom egységét és függetlenségét életemmel és véremmel védendem. Esküszöm, hogy a törvénynek, az országgyűlésnek és az ez által a kormányzóhatalommal megbízott országos honvédelmi bizottmánnak engedelmes leszek, és katonai kötelességeimet mindenkor híven és pontosan teljesítendem. Isten engem...”⁵⁶

Az 1848–1849-es honvédzászlók nem voltak tokjukban óvott díszjelvények csupán: végigkísérték honvédeinket dicsőségük és kálváriájuk útján. Nem is maradt belőlük sok, mert az osztrák elnyomó hatalom dühvel pusztította a magyar győzelmek ezen beszédes szimbólumait, emlékeit. Az egykorú csataképeken mindig ott látjuk a zászlót, s ez nem a művész fantáziájának a szüleménye csupán. Sokszor egyedül csak a zászlóhoz való rendíthetetlen ragaszkodás hozta meg a kívánt sikert

⁵⁴ Ellenőr 1848. 2. sz. V. 5.

⁵⁵ Neogrády i. m. 6. o.

⁵⁶ Barta I.: Kossuth Lajos 1848–49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. r. (Budapest, 1952.) 233. o. — Neogrády (i. m. 3–4. o.) egy rövidebb (u. l. a Szemere-kormány idejéből való) formulát is ismer: „Esküszöm az élő Istenre, hogy hazám alkotmányát s a magyar nemzet függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom s a magyar minisztériumnak s törvényesen kinevezett előljáráomnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindig pontosan és híven teljesíteni fogom”.

és győzelmet. Sok adatunk van ilyen haditényekről.⁵⁷ Régebben az ütközet előtt a zászlótartó sarkantyúit leoldották, mert a zászlóval „...csak győzni vagy meghalni lehet”. „Ha az egyik kezedet meglövik — írja egy régi (Zrínyi-korabeli) szabályzat —, amellyel a zászlót tartod, átveszed a másikba, ha ezen is seb vagy lövés esik, a szádba veszed, ha pedig látod, hogy az ellenség hatalmat vesz rajtad és a zászlót tovább meg nem tarthatod és oltalmazhatod, akkor magadat belé takarod és magadhoz szorítod és így halsz meg.”⁵⁸ A zászló védelme ezért minden harcos legszentebb kötelessége, azzal a csapat dicsősége elválaszthatatlan egységet képez.

A zászló hősies védelme viszont kitüntetéssel, jutalommal járt. Az egész csapat vitéz magatartásáért pedig a zászlót díszítették fel érdemrenddel. 1849-ben elsőnek a 19. ezred 3. zászlóaljja új zászlajára tűzték ki március 1-én a III. osztályú érdemjelet a Cibakházánál tanúsított vitéz magatartásáért. Ez az OHB. február 27-i határozatából történt így, „... mivel a honvédek közül senki sem akart külön kitüntetést...”⁵⁹

⁵⁷ A schwechati csata (1848. nov. 23.) például sikertelenül végződött, de voltak dicsőséges és biztató jelenetek is. Gózon százados kezébe ragadta a zászlót, előrerohant vele, földre szúrta, s így kiáltott fel: „Ide magyar! Itt a zászló, itt halj meg!” — A felsődunai visszavonulás napjaiban az Erneszt-zászlóalj a Nagyszombatnál elszenvedett súlyos vérvesztésege mellett zászlaját is elveszítette, amit dec. 22-én Kossuth így jelentett be: „Az Erneszt-zászlóaljnak zászlóőrző százada ott fekszik lobogója mellett, mely csak a század utolsó emberével tudott elesni”. Pap D.: Okmánytart 282—284. o. Az ilyen veszteségeknek sohasem örültek. Kossuth azonban (dec. 20-án a képviselőházban) megnvugtatta őket — kijelentvén, hogy „ezen századnak a nemzet mégis egy új zászlóval tartozik, mely egy tügy-koszorúval kerítve legyen”, mert elveszítette ugyan, de „dicsőn”. (Barta I.: Kossuth Lajos 1848—49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. r. Budapest. 1952. 815. o.) — Asbóth Lajos ezredes, a 2. hadtest parancsnoka, a peredi csatában nem egyszer maga ragadta kezébe a zászlót, s vitte a támadás súlypontjára, hogy magával ragadja embereit. A zalai 56-os zászlóalj Királyrévnél válságos helyzetében az ellenség felszólítására már-már megadta magát. Ekkor Jámber Ferenc őrmester felkiáltott: „Zalamegyeiek! Oda ne adjátok, meg ne gyalázzátok a kápolnai zászlót!” Egyenlőtlen közelharc fejlődött ki. Szekeres József hadnagy embereit a zászló köré csoportosította, s Horvát őrmester a Dudvág partjára rohant vele. A vértések utóltették, de ő: „Inkább meghalok, de az én kezemből ki nem veszitek a zászlót” kiáltással bevetette magát a vízbe, ahonnan aztán bajtársai (zászlóstól) mentették ki. Közben segítség is érkezett, s rohamával visszavetette az ellenséget. — Budavár bevételénél (1849. május 21.) Márlássy ezredes és Hernády hadbíró tűzték ki egy-egy magyar zászlót. „Hozzátok azt a zászlót fiúk, gyorsan ide a vár fokára, hadd lássa Pest nemzetünk színeit a bevett vár ormairól lobogni!” — így biztatta honvédek Hernádyt. — A tápióbecskői csatában Földváry Károly őrnagy, a 3. zászlóalj parancsnoka kiragadta a 9. zászlóalj zászlótartójának kezéből a zászlót, s „utánam fiúk!” kiáltással futamította meg az ellenséget. (Podzer K.: Leiningen-Westerburg Károly gróf 1848—49-i honvédtábornok életrajza. Balassagyarmat. 1932. 47. o.) A 9. zászlóalj visszakövetelte zászlaját, azonban csak Damjanich közelépédésére kapták vissza, azzal a feltétellel, hogy a zászlótartót megbüntetik.

⁵⁸ Neográdi i. m. 6. o. (Átirva Zrínyi M. „... az militiarum irt tractatus”-ból való extractus”-ából. Szécsy K.: Gr. Zrínyi Miklós II. 251. o.)

⁵⁹ Barta I.: Kossuth Lajos 1848—49-ben. IV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. r. (Budapest, 1953.) 556. o. — Klapka 1849. aug. 8-i napiraparcában a 18., 37. és 64. zászlóalj zászlaját díszítették fel a III. osztályú érdemjellel. O. L. 1848—1849. 14. Fasc. — 1849. márc. 1-én a 3. zászlóalj zászlajának a felavatásánál Leiningen így beszélt: „Bajtársak! Tekintetek ezen új és magyar színekkel díszlő zászlóra. Nincs üdö, hogy szokott ceremóniával avatam

Összefoglalásként tehát megállapíthatjuk, hogy 1848 általánossá tette nálunk a nemzeti zászló használatát. Háromféle 1848—1849-es zászlót különböztethetünk meg: 1. a régi hagyományokhoz igazodó és hivatalosan is előírt (honvéd gyalogsági és lovassági) hadi csapatzászlót, egyik oldalán a koronás (1849. tavasza óta korona nélküli) magyar kiscímerrel (6. kép), a másikon vármegyei, illetve városi címerrel, vagy más képpel stb.⁶⁰; 2. a piros-fehér-zöld színű nemzeti zászlót, melyet a közhivatalok, a polgárság, a nemzetőrség (szintén gyalog- és lovassági zászló formájában) és a polgári őrhad-alakulatok használtak⁶¹ és 3. a republikánus csapatok nemzetiszínű szalaggal díszített vörös zászlóját.⁶² Bár az emlékek tanúsága szerint használatuk bizonyos fokig vegyes, mégis a honvédség túlnyomóan az elsőt, a nemzetőri zászlóaljak inkább a másodikat, a polgárság és a közhivatalok pedig kizárólag a nemzetiszínű zászlót használták. Némely alakulatnak több, mégpedig dísz-, hadi és gyakorló zászlaja is volt.⁶³

13. A zászló ünneplésével egyidejűleg, francia példára, pártállásuknak és örömeiknek a kifejezésére, a pesti polgárok mellükre kokárdát tűztek. A Március Tizenötödike a márciusi napokra visszaemlékezve megjegyzi, hogy az ifjúság megmozdulása után „másnap (már) az arisztokrata, a polgárság és proletár sereg a koldusokig felvéve a nemzeti cocardát”.⁶⁴ Március 18-i helyzetjelentésében pedig azt írja, hogy „a városban a hangulat csendes, de vannak türelmetlenséget mutató tünetek is. A közbátorságra ügyelő bizottmány (comité du salut public) folyvást működik. A nemzeti kokárdát kivétel nélkül minden ember viseli”.⁶⁵ Pár nap múlva már a vidéken is kokárdásan ünneplik a magyar szabadság hajnalhasadását. Csaknem mindenütt a nők készítik, és ők is tűzik a férfiak mellére.⁶⁶ Kolozsvárt például márc. 21-én a boltokban alig van már szalag; nők csinálják a kokárdát, s — mint említettük — az ablakokból szórják a felvonuló tömegre.⁶⁷

Mivel a Világos utáni napokban az elnyomó hatalom a magyar szabadságharcra kapcsolatos minden emléket tervszerűen pusztított, s a szigorú büntetés kilátása helyezése miatt nem egy őrzőjük is szabadulni igyekezett tőlük, nagyon kevés 1848—1849-es ereklye maradt ránk. A második világháború végén pedig a Magyar Nemzeti Múzeum-

bé ezen zászlót, hanem itten az Isten szabad ege alatt ünnepélyes esküt teszünk, hogy utolsó csepp vérünkig védelmezni és előbogarása alatt hazánkat megmenteni és szabadságunkat biztosítani fogjuk. Eljen a haza, éljen a szabadság!” *Podzer* i. m. (az 57. jegyzetben) 32. o.

⁶⁰ A szabads csapatok zászlói a nemzetőrségével egyeznek. A Kossuth-szabads csapatét leírta *Hampel*. (Kalauz 12. o.) Az emigrációba is elvitték. Fehér alapon vörös-zöld lángnyelvek díszítik. Előlapján a magyar, hátlapján pedig a székelek címere látható.

⁶¹ *Hampel*: Kalauz 83. o. — Az őrhadok a nemzetőrség elődei.

⁶² *Ld.* a 14. §-t.

⁶³ *Neogrády* i. m. 4. o.

⁶⁴ *Márc. T.* 1848. 40. sz. V. 1.

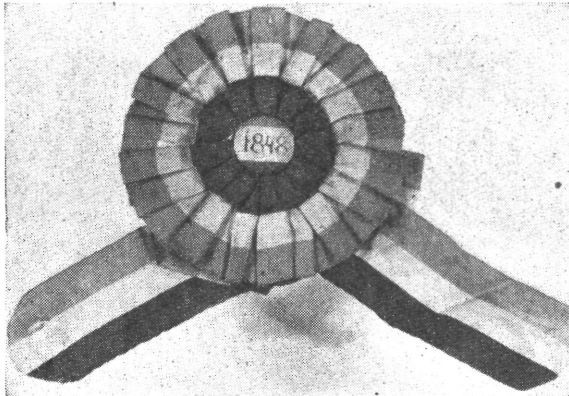
⁶⁵ *U. o.* 1848. 1. sz. 4. o. III. 18.

⁶⁶ 1848. *TL.* I. évf. 41. o.

⁶⁷ *U. o.* VII. évf. 10. o.

nak éppen az 1848—1849-es gyűjteménye pusztult el⁶⁸, úgyhogy az 1948-i Centenáris Kiállítás is csak néhány eredeti 1848—1849-es kokárdát tudott bemutatni.⁶⁹ Belőlük azonban mégis tiszta képet alkothatunk a száz esztendővel ezelőtt viselt nemzetiszínű rózsáról.

Több fajtáját ismerjük. Az első csoportba azokat a kokárdákat sorozhatjuk, amelyek valóban a rózsára emlékeztetnek. Általában a nemzetiszínű szalagnak egy középpont körül ék-szerűen redőzött összehajtogatásával készültek úgy, hogy a vörös szín a rózsza kerületén helyezkedik el, utána pedig, befelé, a fehér és a zöld következnek. A zöld gyűrűt néha külön szalagból készítették, hogy szirmai elég nagyok legyenek, a rózsza

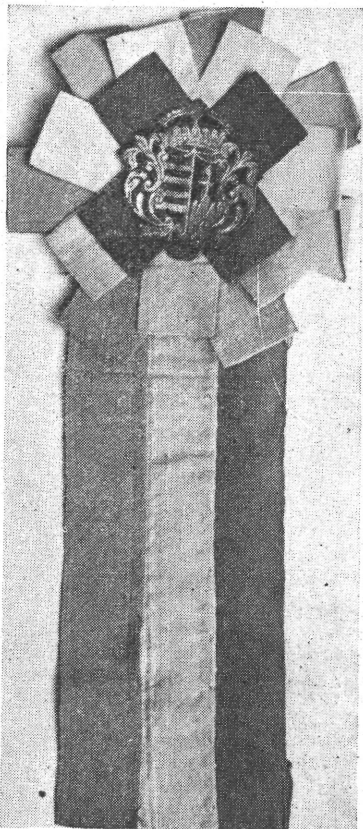
10. kép.

közepére pedig még nemzetiszínű gombot is szereltek azért, hogy a szerkezet kevésbé tetszetős részét eltakarják, de azért is, hogy reá az 1848-as évszámot írassák. Ez a gomb néha fehér, a számjegyek pedig feketék vagy vörösszínűek. A rózsáról általában ék-alakban két, vagy függőlegesen egy, szintén nemzetiszínű szalag függ. Ezen típusú kokárdát 10. számú képünkön mutatjuk be. Változatossá szirmainak redőzési módja és száma teszi. A bemutatott rózsának például (kétszer) 19 szirma van (19 elül és 19 hátul), de akad ennél kevesebb vagy több szirmú kokárda is. Átmérője átlag 5—10 cm, szalagjának a hossza pedig az átmérővel arányos, s körülbelül a kétszerese. A színek néha fordított

⁶⁸ C. Kat. 5. o.

⁶⁹ C. Kat. 38., 40. és 63. o. stb. — A megmaradt kokárdákat tulajdonosaik áhitattal őrizték. Brassóban Koós Ferenc tanfelügyelő a 90-es években (a március 15-i ünnepélyeken) 1848-as kokárdát viselt. (1848—1849. TL. I. évf. 19. o.) — Krook Frigyes Tamás, a Vasvári csapatában szolgált svéd szabadságharcos, öreg korában is őrizte két kokárdáját és attilája zsinórját. (U. o. V. évf. 107—110. o.)

rendben is szerepelnek: közepén vannak a vörös, a peremén pedig a zöld szirmok.⁷⁰ Ilyen esetben azonban valószínűleg elnézéssel van dolgunk: a márciusi napok lázas sietségében készültek, s eleinte a zászlóval kapcsolatban is figyelmeztetni kellett a közönséget a helyes színrendre.⁷¹ De az is lehetséges, hogy néhányat szándékosan készítettek így, hogy a vörös szín erőteljesebben kidomborodjék. Ilyen kokárdát látunk például Vasvári Pál mellén Barabás Miklós 1848-i kőrajzán, melyet a

11. kép.

⁷⁰ Például Vasvári Pál képén. — Magyar Történelmi Képesarnok. -- C. Kat.

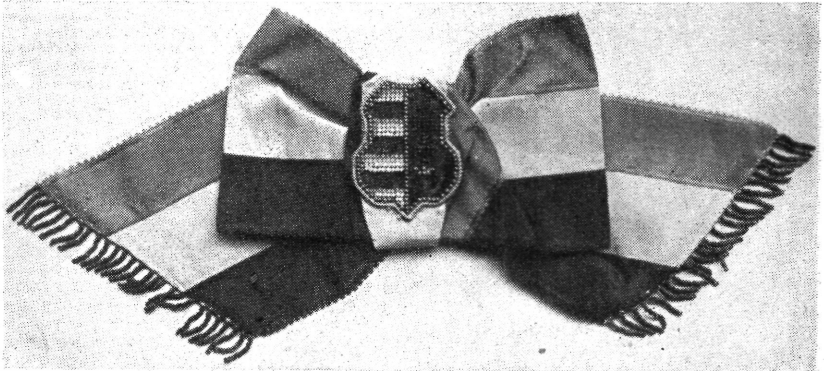
⁷¹ Márc. T. 1848. 3. sz. 12. o.

7 Hadtörténelmi Közlemények — 16723/2

Teleki Blanka-Nevelőintézet növendékei rendeltek forradalmár történelemtanáruk tiszteletére.⁷²

A második csoportba sorozható kokárdák szintén rózsaszínűek, s csak készítési módjukban térnek el az elsőtől. Ilyenek például azok a kokárdák, amelyeket Kossuth Lajos osztogatott csákvári látogatása alkalmával. (11. kép.) Szirmai három rétegben helyezkednek egymásra úgy, hogy keresztbe rakott keskeny vörös szalagból van a hét vörös, rajtuk ugyanannyi, de valamivel kisebb fehér, legfelül (középen) pedig a négy legkisebb zöld szíromlevél. Ez a rózsafajta azért tetszetős, mert szirmai recézettek és élénk kontrasztban tükrözik a nemzeti színeket. Gomb helyett aranyozott kiscímer van rajta, lefüggő piros-fehér-zöld színű (egyres) szalagja pedig szintén keskeny szalagcskákból van egybevarrva.⁷³ A lefüggő kokárda-szalagokon néha felírást is találunk. A Magyar Nemzeti Múzeum egyik példányán például ezt: „Éljen Kossuth Lajos. Éljen a szabadság. Emlék 1848”.⁷⁴

A harmadik csoportba a pillangókötésű („kraváti”-szerű) díszesebb kokárdák tartoznak. Főként a nők viselték. Ma is divatosak. Az Aradi Múzeum egy nagyon becses ereklyét őrzött meg belőlük. Damjanich özvegyének nemzetiszínű selyemkokárdája ez, melyet 12. képünkön be is mutatunk. Ék-alakban vágott szalagjait aranyrojtok díszítik, két szárnya pedig függőleges irányban is piros-fehér-zöld színű szalaggal van átkötve, s gyöngyházból alakított „köztársasági” kiscímer ékesíti.⁷⁵ Ez az igénytelen címer beszédes dokumentuma Damjanichné republikánus meggyőződésének.

12. kép.

⁷² Ld. a 70. jegyzetet.

⁷³ Aradi Múzeum. C. Kat. 104. o.

⁷⁴ Magyar Történelmi Múzeum. C. Kat. 63. o.

⁷⁵ Aradi Múzeum. C. Kat. 104. o.

1848 márciusában az ismertetett háromfajta nemzetiszínű rózsza volt divatos, de ismerünk egyszerűbb, kokárdapótló nemzeti jelvényeket is. Ilyen a nemzetiszínű pántlika, melyet ruhán, kalapon vagy gomblyukban (a nők nyakdiszként⁷⁶) viseltek, vagy zászlódszül alkalmaztak. Az utóbbiak kétfélék: vagy nemzetiszínű szalagszomót alkotnak, s néha felírással is el vannak látva, vagy a zászlóéval azonos anyagból készültek, és minden esetben jelmondat van rájuk hímezve vagy festve. (Ld. a 4., 6., 8. és 9. sz. képet.) Vidéken egyszerűbb nemzeti jelvényeket is készítettek. A Március Tizenötödikének többféle ilyen népi jelvényről van tudomása, de nem írja le őket.⁷⁷ Legkedveltebb a nemzetiszínű

13. kép.

⁷⁶ Kassai Emlékalbum 175. o. — Széchenyi nemzetiszínű mellszalagot viselt. Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Tára. C. Kat. 119. o.

⁷⁷ Márc. T. 1848. 14. sz. IV. 1.

tolldísz lehetett, amilyent a nemzetőrök és a honyédtisztok viseltek (8. kép), s választások alkalmával, némileg módosítva, később a nép is használt. Nem lehetett ritka a pálcikára vagy gombostűre szerelt, s emelvényre, ruhára vagy kalapra tűzhető kisebb zászló vagy zászlócska sem. Kossuth — mint láttuk — maga is osztogatott ilyen ruhára vagy kalapra tűzhető zászlócskákat csákvári látogatása alkalmával. Belőlük egyet ehelyütt is bemutatunk. (13. kép.) Körülbelül 10 cm-es, egyik végén karikában végződő, tűre erősített, mintegy 6×8 cm² felületű és mind a három színsávjában ékben végződő selyemzászlócska ez, fehér csikján „Mindent a népért” felírással.⁷⁸

A magyar nemzet a márciusi napokban kivívta ugyan szabadságát, de nem volt még hadserege. A honvédség csak a haza „veszélyes” napjaiban született meg, s a magyar katona akkor még idegen földön, idegen egyenruhában és gyűlölt színek alatt (hiába) várta nemzeti alakulatokba való beosztását. Ezért, de a rend fenntartása céljából is, mindjárt az első napokban, először a fővárosban, majd országszerte mindenütt polgári, illetve nemzeti őrségeket alakítottak. Szinte varázsütésre támad nemzetőri gyalogságunk, lovasságunk, (tervben) tűzérségünk és vannak nemzetőri vadászaink, ezredekbe, zászlóaljakra, századokba osztva, saját zászlóval, tisztikarral, magyar vezénylettel és gyakorlati szabályzattal, de nagyrészt fegyver és egyenruha nélkül. Az eperjesi főiskolai nemzetőrség ruházatáról már megemlékeztünk: vitorlavászon-kabátjuk emlékeztetett csupán az egyenruhára, nemzetiszínű zsinórzat, trikolor libatoll és nemzetiszínű karkötő a jelvényük. Pedig ők a tehetősebb rétegből regrutálódtak. A bártfai nemzetőrök már csak kokárdát és karszalagot kaptak. S így volt ez nagyjából másutt is. Később, egyes vármegyék és városok ruhával, csáköval vagy sapkával látják el őket, tisztjeik pedig többnyire maguk gondoskodnak felszerelésükről. Május elején a nemzetőrség még mindig rendeletre vár a ruházat dolgában. Az Ellenőr 5-én figyelmezteti a vidékieket, hogy az előírás megjelenéséig ismertető jelet kell viselni: a köznemzetőrnek kétujjnyi nemzetiszínű posztószalagot a balkaron, az altiszteknek hegyével a kéz felé irányuló ék-alakú szalagot, a tiszteknek pedig „egy szalagot a nyakokba, jobbról vállokról bal honyok alá vezetve”.⁷⁹ Legfontosabb jelvényük azonban még később is a kokárda és a nemzetiszínű karszalag maradt. Anyaga rendszerint selyem vagy posztó, de ismerünk horgolt karszalagot is.⁸⁰ Az 1948-i Centenáris Kiállítás belőlük is bemutatott néhányat, például Simonides Antalét, Sárosi Gyuláét, Prohászka Ferencét és még néhány ismeretlen nemzetőré.⁸¹ Mind az Aradi Múzeum tulajdona, tehát nagyrészt aradi

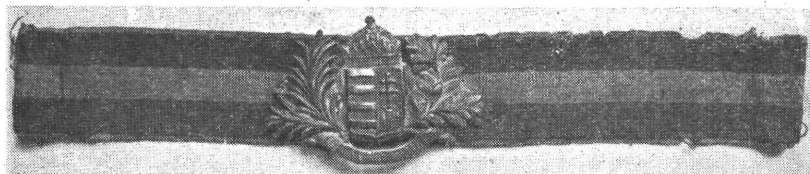
⁷⁸ Aradi Múzeum. C. Kat. 63. o.

⁷⁹ Ellenőr 1848. 2. sz. V. 5.

⁸⁰ Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Tára. C. Kat. 39. o. — A Hadtörténelmi Múzeum is őriz egy 1848-ból való horgolt karszalagot.

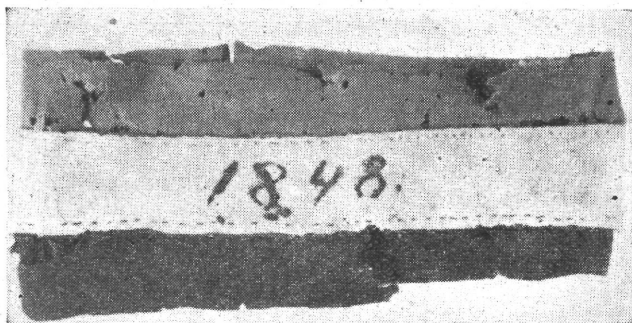
⁸¹ Aradi Múzeum. C. Kat. 36. o. — Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Tára. C. Kat. 39. o.

rabságuk idejében szedték el tőlük. Simonides Antalé keskeny, erős, piros-fehér-zöld színű selyemszalag, közepén bronzból öntött koronás szabvány-kiscímerrel, melyet olaj- és babérlombág övez, s alul lévő félkörlemezékjén „15-ik Márczius 1848” felírás olvasható.⁸² (14. kép.)

14. kép.

15. számú képünkön egy ismeretlen hős viharedzett piros-fehér-zöld színű, három posztócsikból kezdetlegesen összevarrt nemzetőri kar-szalagját mutatjuk be.⁸³ Fekete tintával az 1848-as évszámot jegyezték rá. Meglátszik rajta, hogy viselője nem a tarsolyában őrizte. A nemzetőri kokárdák megegyeznek a polgárságéval, hiszen valamennyi a 48-as honleányok kezemunkája.

15. kép.

14. Voltak nemzetőri alakulatok, melyeknek tagjai a nemzetiszínű jelvény mellett még más, különleges megkülönböztető jelvényt is viseltek, például halálfejet, ágyút, golyókat stb., de volt közöttük egy fel-tűnőbb is: a forradalom vörös színe. Ezt — adataink szerint — legko-

⁸² Magyar Történeli Múzeum Történeli Tára. C. Kat. 36. o.

⁸³ Magyar Történeli Múzeum Történeli Tára. C. Kat. 39. o.

rábban az 1848. márc 31-i pesti tüntetés alkalmával tüzték ki, mely a 30-án Pozsonyba érkezett két királyi leirat ellen irányult. Az első a felállítandó had- és pénzügyminisztériumot akarta paralizálni, a második pedig azt kívánta, hogy a jobbágyfelszabadításról szóló törvénycikkeket a rendek „bővebb tanácskozásba vegyék“, amíg a nemesség kármentesítéséről nem gondoskodnak. Kossuth az országgyűlésen elutasítja az udvar követelését, amely Pesten 30-án vált ismeretessé. Az utcákon pillanatok alatt csoportosulások alakultak. „Másnap reggel a népet alig lehetett lecsillapítani. — a parasztokat akarták becsődíteni, a harangokat félreverní, s minden csitítás dacára kitűzték a veres zászlót. Az egész város talpon volt s készült azon esetre, ha estére jó hír nem érkezik.”⁸⁴ A vörös szín használata ezóta gyakoribbá válik.

Április 1-én, délután, a városháza előtti téren, csődület támadt, s a Fillingér-kávéház közönsége és az Uri-utcában csoportosuló nép is megmozdult. A Március Tizenötödikének a megfigyelője szerint azt beszélték, hogy egy nemzetörrel, akinek karján vörös szalag volt, a polgárok méltatlanul bántak, s a tömeg elégtételt követelt. Mások a Vadászkiért előtt akartak egy vörösszalagost elfogni, de az ifjúság kiszabadította. A városháza előtt nagy volt az izgalom; a kereskedők bezárták boltjaikat. A Március Tizenötödikének a tudósítója elmondja, hogy „néhány nap óta többen mutatkoznak a városban, akik az eddigi vörös, fehér, zöld kokárda helyett csak vereset kezdtek hordani”. Mások meg nagy vörös tollat tűztek kalapjukra. Akadtak közöttük olyanok is, akik tagjai voltak a mérsékelttségéről ismert középponti választmánynak. Az új jelvény eleinte senkinek se tűnt föl, most meg bántalmazzák viselőit. A nemzetőrség rendet teremtett, s a vörösszalagosokat szabadonbocsátották. Eközben a városháza ablakából valaki lekiáltott, hogy „mindazok, kik vörös kokárdát viselnek, hazaárulók”, de „általános szánalom és mosoly követé e rövid haranguirozást”. A Március Tizenötödike is védelmére kel a vörös kokárdának, és megnyugtatta olvasóit: Ne tegye magát senki nevetségessé, hiszen „... ezelőtt tíz-tizenkét esztendővel azon három szín is, mely most a királyi palota s a laktanyák tetőin lobog, meglehetősen tiltott portéka volt, azért, ha a mostani vörös kokárda netán egy fokkal szabadelvűbb politica jelképét is viselné, az ellen olly oktalanság volna fellépni most, mint volt akkor, midőn a három szín viselését felségsértésnek tartották”.⁸⁵ Április 6-án tisztázódott a helyzet. Az „Egyenlőség első százada” nyilatkozatot közölt — kijelentvén, hogy „tagjai március 20-ától mint megalakulási naptól fogva ismertető jelül vörös szalagot hordanak”, s a polgárok ezt lázongási jelnek véve, túlbuzgóságukban, viselőit bántalmazzák, a Pester Zeitung pedig elferdítve ismertette ezeket az eseteket. Az álhírek elosztatására Sebő Antal az alakulat megbízásából ki-

⁸⁴ Márc. T. 1848. (14. sz. IV. 1. — *Spira Gy.*: Kossuth szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel. Kossuth-Emlékkönyv (Budapest, 1952.) II. 157. o.

⁸⁵ Márc. T. 1848. 19. sz. IV. 6.

jelenti, hogy a haditanács és a nemzetőrség parancsnoka az ügyet már elintézte, a megbántottak pedig elégtételt kaptak. A haditanács még arra is kötelezte az erőszakoskodókat, hogy az okozott kárt megtérítsék.⁸⁶ Április 9-én a pesti „rendre ügyelő választmány” felvilágosító kiáltványt is ragasztott ki az ügyvel kapcsolatban. Türelemre inti a polgárságot: „Szabadság, egyenlőség, testvériség a jelszavunk! Kivívtuk a szabadságot, hogy véleményét mindenki szabadon nyilváníthassa. S midőn az egyenlőséget kimondottuk, ezt azért tettük, mert testvéreileg akarunk összeolvadni... A magyar forradalom nagy dolgok véghezvitelére ütött ki, s nem lehetett, hogy a dolgok menete bizonyos elvekre ne alapíttassék. Az elvet pedig a szabad ember külsőleg is viselni szokta. Így történt, hogy mozgalmaink jeléül a nemzeti három szín tüzettett ki országszerte. Azonban polgártársaink közül sokan a színek megválasztásában másként jártak el. Vörös szalagokat tűztek ki fővegeikre, ami természet szerint senkinek sem tiltathatik meg. Ebben más polgártársaink a veszedelmet, vérontást és lángokat látták, mellyek békés lakikat netalán felháborítandják; és ők erőszakot használtak e színek viselése ellen”, pedig „a vörös szín viselése olly egyszerű valami, melly magában semmi veszélyt nem rejt; minden ember tetszése szerint tűzheti magára azon színt, a nélkül, hogy a szabadság és a haza függetlensége elvei szerint abban megtámadtatnék.” Befejezésül pedig kijelenti, hogy a zavartkeltőkkel szemben a jövőben a hatóság megtorlást fog alkalmazni. Pesten, 1848 márciusában a vörös zászlót nem is tűzték ki többé. Lehet, hogy a munkásság készült rá, de barátjuk, a radikális Vasvári is csak „tartalékoltá” osztagaikat, s a kézművesipari munkások március végén nemzetiszínű zászlókkal vonultak fel a céházak felé, amikor munkabérkövetéseiknek nyomatékokat kívántak adni. Amikor az Ideiglenes Miniszteri Bizottságtól a minisztérium vette át a kormányzást, Vasvári maga fejtette ki a pestmegyei választmány előtt, hogy titkos mozgalom keletkezett az iparos és kézműves ifjúság között, de a központi választmány annak idején a gyanús erők felhasználásától óvakodott. Vasvári ajánlotta, hogy sérelmeiket a minisztérium orvosolja. A forradalom első napjaiban titokban külön munkás csapatok alakultak, s az Újépület elfoglalására is ajánlkoztak, de az akkori „éji választmány” többsége tervüket elvetette. A nemzetőrségbe jelentkező iparos ifjúsággal szemben is bizalmatlanok voltak. Amikor egy mesterember a vörösszalagosokat megfenyegette, Vasvári egyik barátja így felelt neki: „Tudja-e ön, hogy életök kezünkben van, s ha minket vérrrel ijesztenek, mi önöket saját zsírjokban fogjuk megfojtani..., saját legényeikkel fogjuk önöket legyilkoltatni”. Ez hatott, „s a vörös tollak viselését senki többé vérengzéssel gátolni nem meré”.⁸⁷

Ezekből az adatainkból az is kiviláglik, hogy a vörös toll és kokárda (karszalag) a radikálisok jelvénye, az „Egyenlőség első százada” pedig

⁸⁶ Márc. T. 23. sz. 1848. IV. 10.

⁸⁷ *Mérey Gy.*: Munkásmozgalmak 1848—49-ben. Budapest, 1948. 51—52. o.

vörös karszalagos nemzetőri alakulatuk lehetett. A nemzetőrségnek volt ugyanis „egyenlőségi” és „közosztálya”. Az előbbinek az élére, ezredesi ranggal, a miniszterelnök Nyáry Pált állította, a „közosztály” pedig Teleki Lászlót választotta századosául.⁸⁸

Nemsokára vidéken is feltűnnek ezek a jelvények. Meg is szaporodnak, és vitéz katonai alakulatok is kezdik használni. Így a 9. honvédszázalój, a kassai „vörössapkások” híres alakulata⁸⁹, a debreceni vörösszalagosok⁹⁰ és a bakonyi pirospántlikások. A bakonyiak már nyíltan bevallják, hogy republikánusok: a köztársaságra esküsznek, vörös zászló alatt harcolnak, s e mellett még fontos politikai hivatást is teljesítenek. Tomor Ferencnek a Március Tizenötödikébe 1848. december 30-án beküldött leveléből ismerjük őket és szellemüket. „Nyugodt vagyok — írja —, mert megszabadultam olly zászlótól, ahol az előléptetések instanciák és pátronusok által történnek és most olly csapatnál vagyok, hol a jutalmat érdemek szerint osztják. E csapat a bakonyi piros pántlikásoké! Vezéreink Mednyánszky és Rohlicz. És e csapatnak illy vezérek kellene. E csapat legeredetibb és legnagyobbszerű hivatása: Mi a mellett, hogy a hadviselésben részt veendünk, még a nép political elvei fölött is öröködünk. Esküdtünk a köztársaságra! Hallja-e polgártárs!?” a mi imádságunk a köztársaság. Emlékezzetek szavaimra, ha majd halani fogjátok, hogy a magyar köztársaságot a magyar hadsereg kiáltá ki... Még egyszer ti bakonyi gyerekek! gyertek hozzánk, tűzzétek ki a piros pántlikát, esküdjetek vörös zászlónk alá, itt a harczyi babér és a haza jövője. Isten önnel szerkesztő. Éljen a köztársaság. Tomor Ferencz”.⁹¹

⁸⁸ Ellenőr 1848. 1. sz. máj. 2.

⁸⁹ Honvéd (1848. febr.—márc.) 67. o.

⁹⁰ November 12-én például Lippánál 400 debreceni vörösszalagos tiszerte nagyobb ellenséges csapatot futamított meg. *Potemkin* I. m. 29. o.

⁹¹ Márc. T. 1848. 247. sz. XII. 30. — A bakonyi pirospántlikások az 1848. dec. közepén Győrött alakult partizáncsapat emberei voltak. Lukács Sándor győrvárosi kormánybiztos szervezte meg őket azzal a feladattal, hogy a vidék népét gyűjtsék hadba. December 20-án így jelenti ezt Kossuthnak: „... Az ide mellékelt fölhívásból méltóztatik látni, hogy utászkarri hadnagy Mednyánszky Sándor vezérlete alatt, — kit e' tekintetből megbízni legcélszerűbbnek gondoltam — az önkéntes népfelkelési csapatok alakulása iránt a' kellő intézkedést megtettem, — a' fővezér mellé adtam egy alkalmas segédet, és Görgey főhadvezértől kértem melléjük két bátor huszárt. És Mednyánszky vezér úr haladék nélkül veres zászlót ragad, és bejárja megyénknek hegyesebb vidékeit és a' Bakonyt és teljes reményem van, hogy egy pár nap múlva néhány száz elszánt magyar fog zászlója alá seregleni. Győr megye és városnak börtöneiben létező rabokat kibocsátom, azon eskü alatt: hogy e' csapatban a' hazáért teendő hű szolgálattal mentenek föl a' további börtönöztetéstől és mossák le vétkeiket“. A jelentésnek Kossuth által a Kézilöny részére megküldött szövege pedig így hangzik: „Az önkényes népfelkelési csapatok vezére: Mednyánszky Sándor mellé alkalmas segédről gondoskodott (a győri kormánybiztos) és Görgey főhadvezértől két bátor huszárt nyert a' felkelő csapatához. Mednyánszky vezér haladék nélkül veres zászlót ragadand és bejárja a Győr megye hegyesebb vidékeit és a' Bakonyt; minél fogva reményli a' közbiztos, hogy több százra menő elszánt magyar fog a' vérszín zászló alá seregleni. Győr megye és város börtöneiben levő rabokat, azon eskü letétele mellett bocsátandja ki, hogy hazajökrét teendő hű szolgálataikkal mossák le vétkeiket“. (Teljes szövege a Kézilöny 1848. 195. számában. Dec. 22.) Lukács Sándor december 19-én maga is felkérésre szólította fel a népet, s Kiáltványában a felállítandó partizáncsapatok feladatát is fölvázolta. „Keljetez föl magyarok —

1848-ból nem maradt ránk vörös zászló.⁹² Egynek azonban ismerjük a leírását. Ez a Rákóczi-szabadcsapat zászlaja, melyet Vasvári Pál előírása szerint Teleki Blanka készített el. Vörös színű volt, zöld díszítéssel a szélén. Egyik oldalán, ezüsttel hímézve, ezek a szavak állottak: „Oh ha te élnél Rákóczy!” A másik oldalon: „Hazádnak rendületlenül”. Anyaga selyem volt s készítésének a dátumát is magán viselte.⁹³

A borsodmegyei alispán vörös tollának a hatása alatt kezdik nyilvánosan is viselni a miskolci honvédek a vörös sapkát.⁹⁴ Vörös tollat viselt a képviselők parlamenti balszárnya, főleg Debrecenben, amiért vöröstollasoknak vagy flamingóknak csúfolta őket a békepárt.⁹⁵ Tavaszi tanár és író vöröstollas kerek kalapjában utazott 1849. január elején Debrecenbe.⁹⁶ Jókai feljegyzése szerint vezérük Madarász László és fivére, régi meggyőződésükhöz híven még tovább mentek, s vörös kalapot hordtak. De vörös tollat — egyes esetekben — nem csak a radikálisok viseltek. Így szeptember 9-én az országgyűlés szántagú küldöttségének tagjai közül többen — Bécsből hazajövet — vörös tollal fejezték ki elszántságukat, s az őket szállító hajóra is vörös zászlót tűztek. Vagy amikor 1849 januárjában (26. és 27.), Perczel támadó mozdulatai idején, a pestiek a megszállók ellen tüntettek, sokan „...sipkákban és más nemzetközi ruházatban, részint vörös tollakkal, vagy vörös szélű fekete szalagokkal ellátott kalapokban jelentek meg”.⁹⁷

Vörös sapkát Damjanich és Vécsey is viseltek. Érdekes a története. A huszárság egyenruhájának egyik darabja a vörös nadrág volt. Ha elkopott, tisztítórongynak használták, ép részeiből pedig házi sapkát készítettek. Egy szemtanú szerint 1848 tavaszán Miskolcon is állomásozott egy huszárezred. A márciusi napokban Borsod megye alispánja vörös tollat tűzött a fővegére, s példáján fölbátorodva a katonák és a besorozott újoncok a vörös sapkát most már nyilvánosan is kezdték hordani. A Kassára helyezett részleg oda is elvitte. Így jutott a 9. zászlóalj vörös

írja többek között — és én az ország elnökének megbízásából Mednyánszky Sándort, lelkes magyart fővezéreknek kinevezem, seregeljetez zászlója alá kasszával, vasvillával, dárdával, fejszével. Minden helységben van elég lelkes ember, minden helységben legyen vezér az, a' ki akar, 's a' kit a nép legjobban szeret, 's a helységek vezérei egyesüljenek a' fővezér zászlója alatt, és isten, és hazánk szent nevében, gyöngítsék, irtsák a' gonosz fajt... Föl magyar nép! a' ti fölkelétek lelkes katonáinknak nagy segítségére lesz e' szegény haza megmentésére, — ti nem fogtok katonáinkkal egyesülni, ti éjjel nappal saját vezéreitek akarátja szerint uton utfélen hátráltatjátok, pusztítjátok az ellenséget, a' mint jónak, a' mint hasznosnak fogjátok látni...“ (O. L. — OHB. 1848:6226 sz. Teljes szövege a Közlöny 1848. 195. számában. Dec. 22.)

⁹² Dr. Csillag F. szives közlése szerint a Hadtörténelmi Múzeumban ilyen nem őriznek.

⁹³ Lövei Klára leírása. 1848—1849. TL. I. évf. 212. — Az 1848-as vörös zászlók emléke később is élt. Kopácsi Dezső 1892-ben verset is írt róluk ilyen címmel: „Hős Magyarországon vörös zászló lobog.” 1848—1849. TL. IX. évf. 10. o.

⁹⁴ 1848—1849. TL. VII. évf. 93—94. o.

⁹⁵ Debrecen 353. o.

⁹⁶ 1848—1849. TL. I. évf. 179. o.

⁹⁷ Debrecen 354. o. — Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története 1848- és 1849-ben. Pest, 1871. 437. o. — Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak... Buda, 1849. 40. o.

sapkához. A parancsnokság eleinte tiltotta viselését, később azonban, mivel a többségnek már megvolt, de anyagihiány miatt is, engedélyezte. Vitézségük megszentelte sapkájukat, melyet aztán, Görgey javaslatára, kitüntetésül, más csapatoknak is adományoztak. Nehéz feladatok megoldására a szabadságharc folyamán mindenütt a vörössapkásokat vetik be.⁹⁸ Az ellenség rettegett tőlük, s a honvédség világsi lefegyverzése alkalmával állítólag lövésre kész ágyúkat irányítottak rá a vörössapkás 3. és 6. zászlóaljra, nehogy még az utolsó pillanatban is kellemtelen meglepetéssel szolgáljanak a győzteseknek.⁹⁹

15. A hadügy átszervezése lassan haladt előre. A miniszter időt kívánt nehéz munkájához, az országgyűlés viszont ingerült volt a késlekedés miatt. Végre október 8-án elrendelték, hogy a hadsereg, amely még mindig az osztrák szabályok alatt állott, régi nevét és színeit viselte, és német vezénylet szerint mozgott, a magyar színeket és jelvényeket haladéktalanul fölvegye. Október 12-én Kossuth a hadügyminiszternek is küld utasítást a nemzeti színek használatáról. „A honvédelmi bizottmány abbéli határozata, miszerint az egész Magyarországon létező hadsereg a nemzeti színeket felvenni köteleztetik, a hadügyminisztérium előtt is tudva lévén, köteletségének tartja a bizottmány a hadügyminisztériumot felszólítani, miszerint a hadügyminisztériumi katonai hivatalok a nemzeti színek felvételére és minden hivatalos vagy ünnepélyes felléptüknél azokkal megjelenésükre utasíttatnak, mit a honvédelmi bizottmány a hadügyminisztériumtól annyival is inkább bizton elvár, mint-hogy mindeddig a hadügyminisztérium minden egyéni buzgó hazafiságáról és a haza törvényeihez őszinte meggyőződésbeli ragaszkodásáról legszébb tanúságát látta. Ezen felhívást pedig csak azon okbul kíván eredetnek venni, miszerint a hon jelen körülményeiben főleg a példa tesz leg többet, és aszerint a hadvezénylet legmagasabb hivatalának

⁹⁸ 1848—1849. T. L. VII. évf. 93—94. o. — *Potemkin* i. m. 118. o. — 1849. április 6-án Kossuth így ír az OHB-hoz: „A fővezér azon rendkívül hősi és bátor ságot melyet a 9-ik zászlóalj, mint mindig, úgy tegnapelőtt is a legborzasztóbb veszélyek között tanusított, méltányolni akarván, arra szólított fel, emeljem fel a veres sapkát s a veres csákót a dicsőség jeléül, mikint annak viselete legyen kitüntetés jele, mint volt az ő gárda sorába iktatás Napoleon alatt, s hogy a veres főveget minden zászlóalj megkaphassa, mely magát folytonosan kitüntőleg viseli, ellenben ha egyszer megfut, elveszítfse. A józan politichához tartozik, csekély eszközöket hatalmas rugókká emelni, én a javaslatot elfogadtam, ki fogom a hadseregnél hirdettetni s a bizottmányt kérem, hogy Szebent, Kozlovárt, Váradot, Debrecent, Miskolcot, Egert, Gyöngyöst, Rimaszombatot, Kaszát, Újhelyt, Ungvárt, Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Nagybánvát és Szevedet felhasználva minél több veres csákót, s ha ez nem lehetne, veres sapkát csinos alakban készíttetni méltóztassék“. — E levél eredménye a Közlöny 1849. április 11. számában közölt rendelet, mely szerint a „vörös sapkák viselése a hadseregben mint egyes testületek ellenség előtti kitűnő vitézsége megjutalmazása hozatik be.“ Mészáros Lázár már április 9-én jelentette Kossuthnak, hogy a nagyváradi ruhabizottság csinos alakú vörös sapkát készít. A vörös csákó helyett azonban vörös kalapot ajánl az ellenség csákójától való megkülönböztetés végett. (*Barta* I.: Kossuth Lajos 1848—49-ben. IV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. r. (Budapest, 1953.) 826. és 828. o.

⁹⁹ 1848—1849. T. L. VI. évf. 27. o.

eljárása is legtöbb ösztönt nyújtand a netalántán még ingadozóknak utánzásra”.¹⁰⁰

1848 októberében azonban a hadsereget már be kellett vetni úgy, ahogyan volt, meg kellett tehát elégedni a zászló kicserélésével és a nemzetiszínű rózsá felvételével. Október 13-án az országos biztosok még aggodalommal jelentették az OHB-nak: „Jelenleg tehát nem tehetünk mást, mint az osztriai vérontással fölhagyni. Azonban kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni, hogy hadseregünkre jelen szerkezetében a haza nehéz körülményei között nem számíthat. Okvetlen szükség az egész hadsereg reorganisatiója. Magyar zászló, színek, jelek, csákorózsák tovább nem halaszthatók. Kérjük tehát a bizottmányt, hogy ezeket szükséges mennyiségben mentül előbb küldje el, a háznak egy erős határozatával, melly szerint a tisztek általunk fölszólítandók lesznek, hogy a háznak, végzéseinek okvetlen engedelmessé válnak, és mindaz, aki magát erre kötelezni nem akarja, szolgálatából elbocsájtassék”.¹⁰¹ A természetes megoldás a honvédség haladéktalan megszervezése és megerősítése volt, amelynek nemzeti jelvénye, a zászló mellett és a kokárda helyett, a nemzetiszínű tolldísz és a sapkarózsa lett. Ez a kokárdának katonai használatra átalakított változata. Beszerzésükről és kiosztásukról Kossuth és az Országos Honvédelmi Bizottmány gondoskodott. Október 25-én Kossuth — mint már jeleztük — így ír az OHB-nak: „A sereg maga, az dicső, bátor és lelkesült, mint talán sereg soha nem volt a világon. Felállítottam a zászlóaljakat, s a főtiszti kar fényes kíséretében egyenkint meglátogattam; a zászlókra a szallagokat feltűzetém, a rózsákat, szallagokat kiosztatom, nagy részben már kiosztva találtam. Armadánk nationalisálva van”.¹⁰² Szabványos jellegük mellett is változatosak, mert nem egy műhelyben készültek. 8. és 9. képünkön figyelhetjük meg őket. Általában gombformájúak, legtöbbször (a díszcsákón) aranyzsinórkeretbe van foglalva, s a három szín egy-egy gyűrűből áll, közepén gyakran a koronás, 1849 tavasza óta pedig a köztársasági jellegű magyar kiscímmerrel. Van olyan is, amely félgömb-alakúan domború, s a színgyűrű felbontott finom selyemszálakból (pamacsszerűen) van kiképezve. Színrendjük nem következetes: némelyiken közepén van a vörös, másokon meg a zöld szín. A későbbi sokkal egyszerűbb sapkarózsának ők az ősei. A huszártiszti díszcsákókon gyakori a nemzetiszínű tolldísz is. A rózsá mögött, a csákoéhoz erősített kakastollbokrétá ez, rendszerint úgy csoportosítva, hogy a fűvében lévő apróbb vörös, majd valamivel nagyobb fehér pehelytollak a bőséges zöld tollcsomót övezik, az egész tehát a három nemzeti színt foglalja össze. A tábori sapkákon — egy-két kivételtől eltekintve — tolldísz nincs, s a rózsájuk is egyszerűbb. (8. és 9. kép.) Voltak ezredek, melyek még később is a régi fekete-sárga tolldísz visel-

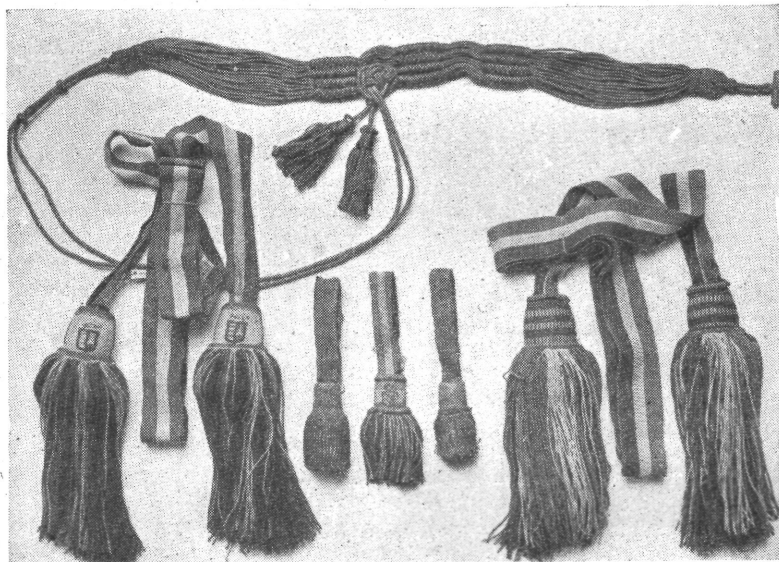
¹⁰⁰ Barta I.: Kossuth Lajos 1848–49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. (Budapest, 1952.) 169. o.

¹⁰¹ Barta: i. m. III. 1. 169. o.

¹⁰² Barta: i. m. III. 1. 227. o.

ték a nemzetiszínű rózsza mögött, valószínűleg azért, mert nem volt idejük a kicserélésre. Bem seregében viszont, sapkarózsa hiányában, még 1848. dec. végén is kokárdát viselnek.¹⁰³

A sapkarózsan és tolldiszen kívül a honvéd tiszti és altiszti egyenruhához nemzetiszínű selyembojtos kardkötő is tartozott. Az 1948-i Centenárius Kiállításon többet is bemutatnak belőlük, így például Virágh Károly honvédszázados díszövét és kokárdáját¹⁰⁴, Szalmay Antal százados olajfestményén nemzetiszínű kardkötőjét, két bojtján a köztársasági címerrel (a csákóján is ilyen van)¹⁰⁵, s egy külön tárlóban honvéd gyalogos és lovas nemzetőri tiszti és altiszti kardbojtokat.¹⁰⁶ (16. kép.)

16. kép.

¹⁰³ Ld. a Württemberg-huszárok csákóját a Hadtörténelmi Múzeumban. — 1848. dec. 25-én Kossuth így utasítja Hajnik Pált: „Bem tábornok f. h. 17-én kelt felterjesztése következtében kérem önt, legyen szíves nevezett tábornok rendelkezésére 10 000 cocardát küldeni.“ (Barta: i. m. III. 1. 890. o.)

¹⁰⁴ Aradi Múzeum. C. Kat. 41. o.

¹⁰⁵ Budapest Székesfőváros Történelmi Múzeuma. C. Kat. 86. o.

¹⁰⁶ Hadtörténelmi Múzeum. C. Kat. 82. o. (21. tárló). — Asbóth Lajos piros-fehér-zöld színű címeres övét Szendrei is említi. (Kat. 1896. 652. o. — A Hadtörténelmi Múzeumban viaszmodelleken láthatók az 1848-as kardbojtok, folyosóin pedig 10 színes kép szemlélteti az akkori katonai egyenruházatot. („1848–1849. Szabadságharc katonáinak egyenruhái.“ A Hadtörténelmi Múzeum és Levéltár kiadványa. Budapest, 1950.)

S végül a szabadságharc korabeli honvédenekari dobok és fokosok is nemzetiszínűre voltak festve.¹⁰⁷

16. A nemzeti szín 1848-ban annyira lelkéhez nőtt a magyarságnak,¹⁰⁸ hogy a „hivatalos” használaton túlhaladva, csakhamar a festészetnek s az ipar- és népművészetnek is díszítő elemévé lett. Különösen a nyomtatványok illusztrálásánál kedvelik. Színes zászló díszíti például azt a nyomatot, amely a szabad sajtó első termékének az ünneplését ábrázolja.¹⁰⁹ Budavár visszavételéről is színes könyvomat készült Kossuth Lajos arcképével, alatta keresztben elhelyezett két nemzetiszínű zászlóval.¹¹⁰ Petőfi Nemzeti dalának a címlapján, a kiscímer mellett látunk ilyen dekorációs zászlókat.¹¹¹ A gölönccseripar 1848-as emléktányérokat hozott forgalomba, szintén két keresztbe rakott színes zászlóval és rajtuk „Éljen a haza” felírással¹¹², valamelyik üveggyártónk pedig 1849-ben köztársasági címerrel és az előbbiekhöz hasonló zászlócskákkal díszített poharat kezdett gyártani.¹¹³ (17. kép.) Ez a zászló az emigrációba is eljut, s Kossuth Lajosnak a lengyel kormányhoz a magyar segélycsapatok felállítása tárgyában intézett jegyzékét díszíti.¹¹⁴ A szabadságharc a festészetnek is kedvelt témája, s Than Mórnak és másoknak 1848—1849-es csataképein már a dolog természetete miatt sem hiányzik a pompás színhatású honvédzászló.¹¹⁵ De más tárgyakon is elég gyakran találkozzunk a nemzeti színekkel. A Valero-selyemgyár például Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter arcképével díszített piros-fehér-zöld színű selyemkendőt gyártott,¹¹⁶ Selmec- és Bélabánya nemzetiszínű selyemkötésben juttatta el a kormánynak 1848. május 27-i keletű, bizalmáról biztosító, albumszerű üdvözlőiratát¹¹⁷, Petőfi összes költeményei 1848-i kiadásának egyik példányát pedig a 11. honvédzászlóalj lobogójának a selymébe köttette névtelen katonaelvasója.¹¹⁸ Többnyire nemzetiszínűre festett nyéllal voltak ellátva az 1848-as békebírói jelvények és rendőrpálcák,¹¹⁹ a mohácsi „sópásztor” dárdája,¹²⁰ néhol piros-fehér-zöldszínű az adópénztár és a sóház kapuja¹²¹, s így díszítette vízi-malom modelljét is ismeretlen (győri) tervezője.¹²² Ruha-

¹⁰⁷ Aradi Múzeum. C. Kat. 85. o.

¹⁰⁸ „Nemzeti színek” címmel versgyűjtemény is jelent meg 1848-ban. Országos Széchenyi Könyvtár. C. Kat. 39. o.

¹⁰⁹ Magyar Történelmi Képcsarnok. C. Kat. 29. o.

¹¹⁰ Budapest Székesfőváros Történelmi Múzeuma. C. Kat. 63. o.

¹¹¹ Országos Széchenyi Könyvtár. C. Kat. 29. o.

¹¹² Néprajzi Múzeum. C. Kat. 95. o.

¹¹³ 1949-ben még a Parlamenti Múzeumban őrizték. C. Kat. 63. o.

¹¹⁴ O. L. Kossuth-iratok 3888/b. C. Kat. 109. o.

¹¹⁵ Ambrózy Gy.: A magyar csatakép. Budapest, 1940. 124—127. o.

¹¹⁶ Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Tára. C. Kat. 47. o.

¹¹⁷ O. L. Országos Honvédelmi Bizottmány 353. sz. C. Kat. 43. o.

¹¹⁸ C. Kat. 27. o.

¹¹⁹ Például: Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Tára. C. Kat. 39. o. stb. u. o.

¹²⁰ C. Kat. 94. o.

¹²¹ Kassai Emlékalbum 90. o. (Bártfa.) A nemzetőrök festik át 1848. május 11-én.

¹²² Győri Múzeum. C. Kat. 94. o.

motívumként már a 40-es évek elején szerepel a három szín¹²³, Batthyány Lajosról pedig tudjuk, hogy börtönében piros-fehér-zöld színű nyírott bársonyból készült mellényt viselt.¹²⁴ A kivégzőeszkör, úgy látszik, levették vele. Erre vall az a golyóütötte lyukas fehér vászon mellénye, amelyet az 1948-i Centenárius Kiállításon is bemutatnak.¹²⁵

17. Az 1847—1848. évi 21. törvénycikk a kapcsolt részeknek is lehetővé tette, hogy a magyar színek mellett saját színeiket és címerüket használhassák. A márciusi események híre hozzájuk is hamar eljutott, a legtöbb helyen tápot adva régi szeparációs törekvéseiknek. Vukovár népe a József-napi vásárról hazatérő kereskedőitől értesült március idusáról, kik a 12 pontot is magukkal hozták. A polgárok zászlóval és kokárdásan vonultak föl, a magyarok és szlávok külön-külön saját színeikben (piros-fehér-zöld, piros-fehér-kék, „Slaviani”-felírással¹²⁶), az unió hívei pedig piros-fehér-zöld-kék, tehát négyszínű zászlót tűztek ki.¹²⁷ Nagykikindán „április 14-én egy fiatalember horvát zászlót tartva kezében, a templomból jövő népet felhívá, hogy kövessék őt és tüzzék ki azt a zászlót, melyet ő a metropolitától küldötnék mondott; mert csupán azon zászló alatt oszthatják fel egymás között a birtokokos földjét és ez alatt űzhetik ki a magyarokat és németeket”. A városházához vonultak, s a magyar színeket letépve, horvát zászlót tűztek ki. Verekedés, lázongás is támadt, melynek végül Kiss ezredes vetett véget.¹²⁸ Másutt, mint például Pancsován és Zimonyban, a katonai hatóságokat elűzték, s a nép a magyar színeket vette föl.¹²⁹ Jellacsics azonban, amikor seregével átlépte a Drávát, a horvát zászlót az osztrákkal cserélte föl.¹³⁰

Az erdélyi szászok aggodalommal fogadták a pesti híreket, Bécsből hozott fekete-sárga kokárdát osztogattak a városokban¹³¹, és fekete-sárga zászlókat tűztek ki Nagyszebenben és Besztercén. „Keine Union” volt a jelszavuk¹³², és saját nemzetőrséget szerveztek „ad retinendam coronam” felírásu osztrák löbögő alatt.¹³³ A románokat a magyarok ellen izgatják. Tordason a (román) jegyző a templom tornyára fehér (szász) zászlót tűzött ki¹³⁴, a román ifjúság pedig (helyenként) az unió híveitől

¹²³ Budapest Székesfőváros Történeti Múzeuma. — Piros-fehér-zöld pamutból való Kossuth Lajos aranyhímzésű dohányzacskója. C. Kat. 114. o.

¹²⁴ Magyar történeti Múzeum Történeti Tára. C. Kat. 99. o.

¹²⁵ Batthyány-letét (a Centenárius Kiállításon). C. Kat. 100. o.

¹²⁶ Meszlényi A.: A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottság működése 1848. március 23-tól április 20-ig. Századok 1923—1924. évi 774. o.

¹²⁷ O. L. A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottság iratai 296. sz. (1848. márc. 22.)

¹²⁸ Ellenőr 1848. 4. sz. Máj. 11.

¹²⁹ Márc. T.: 1848. 10. sz. Márc. 28.

¹³⁰ Szeremlei i. m. 21—22. o.

¹³¹ Ellenőr 1848. 7. sz. Máj. 16.

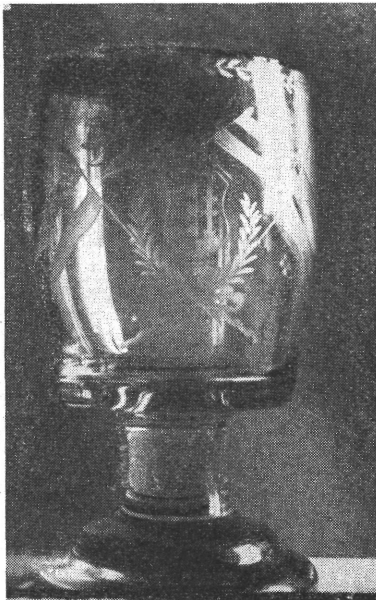
¹³² U. o. 4. és 10. sz. (1848. máj. 11. és 21.)

¹³³ U. o. 7. sz. (1848. máj. 16.)

¹³⁴ U. o. 3. sz. (1848. máj. 8.)

egy árnyalattal eltérő zöld szalagot viselt¹³⁵, a kolozsvárkörnyékiek pedig májusban már „nem nemzeti” lobogókat kezdenek kitűzni.¹³⁶

A márciusi megmozdulás a Felvidéken is éreztette hatását. 1848 májusában a lipótszentmiklósi gyűlés gondoskodott arról, hogy a szlovák nép, a Tátra szabad fiai, nemzetiségüket minden akadály ellenére szín-

17. kép.

nel és zászlóval kifejezhessék. Háromféle zászlót különböztettek meg ezen a gyűlésen: a vörös-fehér zászló a szlovákoké, a piros-fehér-zöld a magyaroké, ugyanez, de magyar címerrel a birodalmi zászló. Ez a fel-fogás a 21. törvénycikkhez igazodik; s egy birodalom keretében két egyenrangú népet ismer el: a magyart és a szlovákot.¹³⁷ Szeptemberben azonban már el akarnak szakadni (ausztroszlávizmus), s a határon gyülekező morva és cseh önkéntesek Stur Lajos vezetésével most a szlovák háromszínű (vörös-fehér-kék) és István király címerével (kék hárm-

¹³⁵ U. o. 7. sz. (1848. máj. 16.)

¹³⁶ U. o. 4. sz. (1848. máj. 11.)

¹³⁷ Kumorovitz: Kk. és Hh. 339. o.

halmon álló kettőskereszt) díszített zászlóra esküdtek fel.¹³⁸ Azonban az ő mozgalmuk sem járt a kívánt eredménnyel. Az egykori császárpárti 1849-es szlovák felkelők három év múlva I. Ferenc József előtt Nagyszombatban, s a Slovenské Pohľady szerkesztőségének a székházán a vörös-fehér mellett akkor a fekete-sárga lobogót is használták.¹³⁹

A zászló mellett tehát 1848 véglegesen meghonosította nálunk a nemzetiszínű rózsza, pántlika, tolldísz és karszalag használatát; a honvédségnél rendszeresítették a trikolor sapkarózsát, kardkötőt, díszövet és kardbojtot; a republikánusok pedig karszalagon, pántlikán és tolldíszben a vörös színt választották jelvényükkül. A nemzeti szín a „hivatalos” használaton túl is lépett, és nemcsak a festészetnek s az ipar- és népművészetnek lett kedvelt díszítő elemévé, hanem a nemzetiségi területeken is éreztette hatását.

4. A magyar zászló Világos után

18. 1849. augusztus 13-án Görgey az orosz csapatok előtt letette a fegyvert. A legénység emlékdarabokat szaggatott „... azokból a zászlókból, melyeket egy év alatt rongyokká tépett a sok viszontagság”.¹ A szétszéledt honvédek ereklyeként őrizték ezeket a zászlófoszlányokat, leszármazóik pedig a múzeumoknak ajándékozták őket. A Hadimúzeum kettőt be is mutatott az 1948-as Centenáris Kiállításon. Megható az egyik ilyen ajándék hitelesítő sorait olvasni. Így hangzanak: „Az idemellékelt foszlány, — maradványa az 1848/49-i forradalombeli 16. huszárezred alezredesti 2. század zászlajának, — mit a világosi fegyverletétel előtt téptünk össze, s mit onnét magammal hozván, mint becses ereklyét megtartottam. Derekegyház (Csongrád megye), 1871. április 23-án. Walther Imre a fentebb említett huszárezred volt őrmestere”. 70 honvédzászló épen került Paszkjevics herceg kezébe. A cár Te Deummal ünnepeltette meg a világosi sikert, s a moszkvai Oruzsenája Palatában (császári kincstárban) helyeztette el a neki bemutatott győzelmi jelvényeket.² A Szovjetunió kormánya, az 1948-i Centenárium alkalmából, 1948. tavaszán másodízben ajándékozta őket a magyar nemzetnek. Hajdani honvédeink és a nagylelkű ajándékozó iránt egyformán hálatelt szívvel személhettük őket a magyar szabadságharc immár százszázévtizedes fordulójának az emlékére rendezett kiállításon.

De másként viselkedett a világosi katasztrófa után nemzeti jelvényeinkkel szemben az elnyomó osztrák hatalom: a magyar szabadságharcra kapcsolatos minden emléket tervszerűen pusztított, elrejtésük tilos volt, s nem egy őrzőjük szabadulni igyekezett tőlük a szigorú büntetések miatt. Haynau 1849. július 19-én kihirdette, hogy „életét

¹³⁸ U. o. 340–341. o.

¹³⁹ Chaloupecky, V.: O znaku Slovenska. (Bratislava 1928.) 170. o. 61. jegyzet.

¹ MNT. X. 397. o.

² Neogrády: i. m. 4 és 6. o. (Honvéd 1948. 6. sz.) — MNT. X. 389. o. — Ld. még a Honvéd 1948. áprilisi és decemberi számát.

veszti bűne elkövetése helyén, ... aki szóval, tettel vagy forradalmi jelek viselésével (háromszínű szalag, vörös toll stb.) a pártütést elősegíti”.³ Csányi László főkörmánybiztos Pest kiürítésekor plakátban tiltotta meg a nemzeti zászlók levételét.⁴ Lócsén viszont „elfelejtették” levenni a vármegeyháza előtt felállított magas árbocfáról a hatalmas nemzeti lobogót. Schlik ezen annyira felháborodott, hogy a városnak irányítottá ágyúit, s csak a városi küldöttség bocsánatkérése tudta haragját lecsillapítani.⁵ A zászló és kokárda veszedelmes portéka volt akkor, érthető tehát, hogy csak kevés maradt meg belőlük. De akadtak a veszedelemmel dacoló, bátorlelkű emberek is. Damjanichné, gyásza jeléül, pillangókötésű piros-fehér-zöld színű kokárdát viselt ura kivégeztetése után (12. kép). A nép másként ápolta a szabadságharc emlékét. Palóc vidéken például az úgynevezett „Kossuth-gyász”, „Kossuth-festett-ruha” vagy egyszerűen „Kossuth-ruha” volt elterjedve. A nép emlékezete szerint akkor jött divatba, „amikor már megtiltották a szabadságot. Ki volt hirdetve, hogy Kossuthot gyászolni nem szabad. Akkor találták ki azt, hogy olyan fekete ruhát vettek, amiben igen apró piros vonalkák voltak, az volt a Kossuth-gyász”. A palóc földön most is „Kossuth-gyász”-nak neveznek egy fekete alapú, pirosmintás anyagot. Maconkán ma is a legmélyebb gyász a „Kossuth-gyász”, Kazaron pedig a „Kossuth-gyász”-szoknyához sötétkék fehérmintás, úgynevezett „gyere haza kendő”-t viselnek.⁶

Az 1848—1849-es magyar kokárda és zászló nemcsak az emigrációba, hanem más külföldre is eljutott. Krook Fr. Tamás svéd fiatalember Vasvári szabadsapatában harcolt, és meg is sebesült. Két kokárdáját, attilája zsinórjait és egy gally-darabkát vitt magával emlékül hazájába, s öreg napjaiban is drága emlékként őrizte őket.⁷ A kiegyezés utáni időben mind előkerülnek az otthon elrejtve tartott forradalmi emlékek. A Honvéd-egyesületek gyűjteni kezdik őket, s a Magyar Nemzeti Múzeumban⁸ vagy más múzeumokban kapnak méltó helyet. Koós Ferenc tanfelügyelő évenként március 15-én „1848-ból való kokárdát tűzött a mellére, s így dekorálva nyitotta meg az iskolai ünnepélyt.”⁹ Különösen az „1848—1849. Történelmi Lapok” népszerűsítette országsszerte a 90-es években a március 15-i ünnepélyek rendezését és az 1848—1849-re emlékeztető kokárdák viselését — és sikerrel. Az ekkoriban már egyre fogyó öreghonvédek is elő-előveszik őket, és kegyeletos visszaemlékezéssel áldoznak a szabadságharc — általuk még nem elfelejtett

³ Hermann E.: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében. Gödöllő. 17. o. — A zászlókkal és más 1848—1849-es jelvényekkel kapcsolatos büntetésekre vonatkozólag olv. u. o. 25., 39., 51., 66., 67., 68., 69. és 90. o.

⁴ Márc. T. 1849. jan. 4. Tudósítási a rendkívüli helyzetről.

⁵ Kassai Emlékalbum 26. o.

⁶ C. Kat. 93. o.

⁷ 1848—1849. TL. V. évf. 109—110. o.

⁸ U. o. passim. — A M. Tört. Múzeum e részét nem propagálták. Sokszor panaszkodik emiatt a lap szerkesztője. A második világháborúban ez a gyűjtemény elpusztult.

⁹ U. o. I. évf. 19. o. — Brassóban készült 1848-as kokárda volt ez.

— dicső napjainak. Fél százados fordulóján Sárosi A. „Ereklyék“ című versében így éneklie meg az apáknak ezt a multbamerülését:

„Egy kis virág és egy kokárda,
Mindkettő drága, szent nekem.
Apám szerezte a csatában
S őrizte hosszú éveken.

A szabadságnak ünnepnapján
Elővevé szent kincseit,
Ifjú lett tőlük s összetörte
Az esztendőök bilincseit.

Ifjú lett ismét. Vére lángolt
S vakon rohanni újra kész:
Szabadság! érted harcba szállni,
Hol harci kürt szól, zúg a vész.

Az élet terheit lerázta,
Ha kis virága volt vele,
Szerelmes dalt dudolt egy lányról,
És szinte könnyezett bele...

Ki tudja, hol tűzték mellé
Fehér, kis, reszkető kezek?
Mikor az ágyúk szózatára:
Meghalni rohant a sereg.

Vagy őrtüzek világa mellett,
Szerelmes percek idején?
Mikor a lelke ott járt messze:
Síró anyjának tűzhelyén...

Egy színehagyott rózsabimbó,
És egy kokárda mindenem;
Őrök daluk terólad zengik:
Oh szabadság! Oh szerelem!¹⁰

A magyar zászló a címerrel együtt az emigrációba is elkíséri a magyar szabadsághősöket. Az Amerikában kibocsátott papírbankókon vagy egyéb iratokon díszként alkalmazva fordul elő,¹¹ s az 1866-ban megszervezett Klapka-légió vitézei hatalmas fekete selyemzászló alá gyülekeztek. Egyik oldalát a Kossuth-címer, a másikat két keresztbe

¹⁰ Kassai Emlékalbum 54. o.

¹¹ Ambrus B.: Magyarország papírpénzei. Budapest, 1949. 8. o.

tett kard díszíti, a nemzeti színeket pedig a felirat betűi (piros-fehérvölgöld-betűs sorok) képviselték.¹²

A Bach-rendszer bukása után némileg enyhült az elnyomás. Eötvös szerint a polgárt akkoriban már csak a jólét érdekelte csupán, s kiegyezést kíván. Majd epésen megjegyzi: „...mit kívánhatunk még... még egy fényes koronázási ünnepélyre számíthatunk, mely minden kétségen kívül itt Budán fog tartatni, s amelynél sujtásos ruhában jelenhetünk meg, és csupa háromszínű lobogók között reggeltől napestig éljent kiálthatunk.”¹³ A koronázás ugyan csak hét év múlva történt meg, de 1861 augusztus 20-án, István király ünnepén, a polgárság már nyilvánosan is felvonulhatott a piros-fehérvölgöld szalagos magyar trikolór alatt.¹⁴

19. A kiegyezés hivatalosan állította vissza a magyar szín- és címerhasználatot. Azonban a dualizmusból és a magyar-horvát kapcsolatból eredő további küzdelmek miatt, amelyek a címerekben kifejezésre kívántak jutni, a zászlóhasználatban is folytonos alakulást, változást észlelhetünk 1867 után. Háromféle szín és címer küzd most újból az öt megillető helyért.

Mindenekelőtt I. Ferenc József koronázásakor felújították a régi országzászló szerepét. Tíz főrend az ország tíz zászlaját: Magyar-, Horvát-, Szlavón-, Dalmát-, Bosnyák-, Szerb-, Bolgár- és Kun-ország, valamint Galícia és Lodóméria zászlóit vitte a koronázási menetben.¹⁵ A millenniumkor is felvonultak velük. A horvát ifjúság felháborodott ezen, és tiltakozása jeléül viharos tüntetést rendezett Zágrábban.¹⁶ A múlt század végén valóban anakronisztikus volt már felélesztésük, hiszen 1867-ben éppen politikai okokból, az igénycímereket összefoglaló nagycímert nem szerkesztették meg többé sem nálunk, sem Ausztriában.

A nemzeti (polgári) zászló azonos maradt az 1848-as trikolórral, s a koronás kiscímer díszítette. Utasítás nem kellett hozzá: magától értendő dolog volt. Csak az 1898. évi május 15-én kelt 4642. sz. belügyminiszeri rendelet egészítette ki az 1847—1848: 21. t.-c. rendelkezéseit, megállapítván azokat az ünnepeket, amikor ki kell tűzni. Kezdetől fogva kifejezetten a magyar minisztériumok és az alájuk rendelt hatóságok és intézmények használták. Az első rendelkezések homályosak, talán azért, mert a címer- és zászlóhasználat jövő nehézségeit nem látták előre. Az 1867: XVI. t.-c. (VI. cikkely) például „a magyar korona alatti országok színeiről és címeréről” szól, amikor a kereskedelmi hajók lobogóiról intézkedik, heraldikai útmutatást azonban nem ad.

¹² Hampel: Kalauz 84. o. Fényképe a Magyar Történeti Múzeumban. (263—264. sz. lemez.)

¹³ A M. Tört. Múz. Kézirattárában: Fol. Hung. 1517. sz. 18. o.

¹⁴ Hampel: Kalauz 79. o.

¹⁵ Pallas Lexikon s. v. „Koronázás”.

¹⁶ O. L. Irattár 186/1947. sz. Fasc

Csak 1869. március 10-én jelent meg a végrehajtásáról szóló hirdetmény, s e szerint a magyar kiscímerrel vannak ellátva. A valóságban azonban ez a lobogó közös, tehát nem tisztán magyar: két négyszögből összetett téglalap, s a rúd melletti mezején vörös alapon fehér pólyával, amely (rajta) sárga keretű és nyílt koronával fedett címerpajzsban megismétlődik (Ausztria címere). A lobogó másik fele Magyarország színeit és koronás kiscímerét tartalmazza.¹⁷ A társországgal akkor még nem jött létre a kiegyezés, azért kimaradtak e lobogóról. Az Ausztriával kötött vám- és kereskedelmi szövetség tehát meghozta a magyar címernek és színeknek az osztrák jelvényekkel való új keveredését, összekapcsolását.

A horvát-magyar kiegyezés a (módosított, illetve bővített) 1848-as közép címer felélesztését s vele újabb magyar címeres zászlófajta létesítését eredményezte, a horvát színek és címer elismerésével pedig a zászlóhasználatot magyar vonatkozásban is bonyolultabbá tette. Az 1868:XXX. t.-c. 61. §-a szerint ugyanis a közös ügyek tárgyalásakor „a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavón-dalmát lobogó is felvonandó”. Az utóbbi vörös-fehér-kékszínű, s a magyar koronával fedett, vágott és felső mezejében hasított pajzsban (tehát három mezőben) Horvátország, Szlavónia és Dalmácia címerét tartalmazza.¹⁸ Otthon önállóan használják. Magyarországot és társországait együttesen a törvénycikk 62. §-a szerint az úgynevezett „egyesített” címer fejezi ki. Ez kerül most azoknak a főkormányhatóságoknak (minisztériumoknak) a zászlóira, amelyek hatásköre Horvát-Szlavónországra kiterjed, s azon alsóbb hatóságokéra, amelyek Horvát-Szlavónországban működnek. Magyarország területén ilyenek is a magyar kiscímeres zászlót kötelesek használni. Fiumében a királyi kormányzó palotáját, a kormányzósági hivatalt és a tengerészeti hatóság épületét az egyesített, a többi középületet pedig a magyar kiscímeres nemzeti zászlóval kell díszíteni.¹⁹

Újabb keverését a színeknek és címereknek belföldön a közös magyar hadügy megszervezése, külföldön pedig a közös követségek és konzulátusok felállítására eredményezte. A magyar katona 1849 óta osztrák ezredekben, osztrák jelvények alatt szolgált, s amikor a monarchia védelmére megszervezték a közös hadsereget, minisztériuma és szárazföldi része Magyarországon is a kétfejűsasos zászlót kapta (többször megismételt miniszterelnöki magyarázatok szerint a dinasztia fejének a címerével).²⁰ 1868-ban csökkentették a hadizászlók számát: a gyalogságnál az ezredtörzs részére megmaradt a fehér (vörös-ezüst-fekete-arany pásztázatú) törzszászló (az előlapon a Madonnával, a hátlapon a sasos címerrel), a sárgákból egy (elől és hátul a sasos címerrel) a

¹⁷ Illés J.: A magyar címer és a királyi cím története 1804-től kezdve. Budapest 1916. (Akad. Ertek. a tört. tud. köréből. XXIV. köt. 6. sz.) 90. o.

¹⁸ Nagy: Közjog 95. o.

¹⁹ Nagy: Közjog 95. o.

²⁰ U. o. 96. o.

tartalék ezred számára, a többi pedig (a lovasság csaknem valamennyi zászlajával együtt) a Hadsereg-Múzeumba került.²¹

A magyarság ragaszkodott 1848-ban kivívott azon jogához, hogy saját nemzeti hadserege legyen. Hogy a közös hadsereg egységét meg ne bontsák, a kérdést 1868-ban úgy oldották meg, hogy a monarchiának mind a két állama még egy-egy a közöstől független és saját kormányzata alá tartozó hadseregcsoportot tartson fenn. Így született meg az 1868: XLI. t.-c. alapján a magyar honvédség. Új (gyalogsági) zászlaja az 1848-asnak módosított változata: fehér selyemlapjának első oldalán a koronával fedett királyi monogram, a hátsón angyalok által tartott magyar címer látható,²² szélei pedig vörös és zöld lángnyelvekkel vannak díszítve. A fehér alapszínnel együtt tehát a három nemzeti színt adják.

Azonban a honvédség zászlaja sem maradt egységes, mert a 7. honvédkerület Horvát-Szlavónországé lett. Zászlói abban tértek el a magyar kerületekénél használtaktól, hogy szélük vörös és kék lángnyelveket kapott.²³

A közös haditengerészet lobogóján semmi magyar vonatkozás nincsen: olyan, mint a közös kereskedelmi flottabeli lobogó osztrák része, tehát vörös-fehér-vörös színű és csak az osztrák pólyás címer van rajta.

A közös követségeknél utasításuk volt a magyar címeres nemzeti lobogó kitűzésére, a konzulátusok pedig a közös kereskedelmi hajózásbeli lobogót használták.²⁴

E vázlatos ismertetésből is láthatjuk, hogy a monarchiában a szín- és címerhasználat 1867 után nagyon változatos volt, s alapján véve egyik félt (a horvátokat) sem elégítette ki. Bécsben a dualizmust szerették volna heraldikailag egységesebben kifejezni, ha nem is egészen úgy, mint 1848 előtt, s úgy magyarázták a dolgot, hogy a közös használatban lévő jelvények nem Ausztriának, hanem a dinasztia fejének a jelvényei. Magyarországon viszont a császári szimbólumok illetén használatában a magyar államiság megsértését látták, s a kiegyezés óta csaknem minden kormányt meginterpelláltak e sérelem tárgyában.²⁵ A probléma nem is volt könnyű: mind a két állam szuverén, tehát nem lehet egységes címerük, hiánya miatt pedig a vezetőszerpet játszó Ausztria sem akart lemondani jelvényeinek a monarchiában való kiváltságos használatáról. Az ilyen szövetséget csak egymás mellett álló, egymás mellé rendelt címerekkel lehet kifejezni.²⁶ S erre ügyeltek is nálunk. Csak kétoldalú megegyezés vezethetett eredményre, s 1915-ben az osztrák-magyar közös címerek megszerkesztésével a kérdést ilyen értelemben sikerült rendezni. Ugyanakkor — magyar rész-

²¹ Kisfaludy-Péter i. m. 17. o.

²² Nagy: Közjog 96. o. — Pallas Lexikon s. v. „Honvédség”.

²³ Nagy: Közjog 96. o.

²⁴ Nagy: Közjog 96. o.

²⁵ U. o. 96. o. 1. és 2. jegyzet.

²⁶ U. o. 453—454. o.

ről — teljesítették a horvátok régi kívánságait is, kiknek címerai a közös intézmények jelvényei között eddig nem foglaltak helyet. 1915-ben tehát, kölcsönös engedelmények árán, a közös intézmények zászlóira és lobogóira a közös címerek kerültek. A közös hadizászló ekkor, fehér alapon (váltakozva) az osztrák (fekete-sárga) és magyar (vörös-zöld) lángnyelveket kapta.²⁷

20. 1915 után szintén a címerváltozásokhoz igazodott a magyar zászlóhasználat további alakulása. Az 1918—1919-i Magyar Népköztársaság a királyság jelképét (a koronát) levette a kiscímerről, s ezt alkalmazta zászlóján, a katonai kardbojtok gombjain lévő koronás királyi monogramot pedig nemzetiszínű pántlikával vonatta be. A Magyar Tanácsköztársaság tavaszi védelmi háborújában néphadseregét vörös zászlókkal látta el, a régi hadizászlókat pedig a Hadtörténelmi Múzeumban helyeztette el. A Hadügyi Népbiztosság 1919. április 23-án kelt 97.603/7. számú rendelete így intézkedik e zászlócserevel kapcsolatban: „A beállott változások következtében a régi honvéd és közös hadseregbeli zászlókat (lobogókat) ezennel használaton kívül helyeztük és helyettük a Magyar Tanácsköztársaság vörös hadserege, illetve katonasága számára vörös zászlókat rendszerezünk. — A régi honvéd és közös hadseregbeli zászlók (lobogók) folyó évi április hó végéig a hadtörténelmi levéltár és múzeumba... beszállítandók. — Minden zászlóra (lobogó) egy, a volt birtokost feltüntető, megfelelő erősségű lap erősítendő. A küldeményhez a zászlóra vonatkozó történelmi adatokat feltüntető okirat csatolandó. — Az egyes alakulások vörös zászlóval a hadügyi népbiztosság „Sajtópropaganda” szerve által ellátattak.”²⁸

A vörös zászló, kokárda és karszalag a francia forradalom terméke. 1848—1849-es magyar használatukról már megemlékeztünk. Akkor a radikálisok és republikánusok éltek velük, azonban valószínű, hogy azok a pesti munkásalakulatok, melyeket Vasváriék „tartálékoltak”, szintén ezek alatt a jelvények alatt gyülekeztek. A vörös szín ezóta a nemzeti munkásmozgalmak és a nemzetközi munkásszövetségek (Internacionálék) jelvénye. Nálunk a szociáldemokrata párt az 1890-es években fogadta el a marxista alapot. Mozgalmi jelvénye a századfordulón szintén a vörös zászló. Múltja még feldolgozásra váró feladat. Tudomásunk szerint az elsők között a Veszprémben két évfolyamot megért „1848. Veszprém” cikkírója elmélkedik 1901. május 1-én a vörös zászló jelentőségéről.²⁹

Az ellenforradalom visszaállította a koronás kiscímerral díszített zászlók használatát. Kétféle volt belőlük: a polgári (amelyet a Folyam-ország is használt) és a katonai. Az utóbbi az 1848-as honvédzászlók mintájára (fehér selyemből) készült, egyik lapján a Madonnával, a másikon a címert tartalmazta, széleit pedig (mind a négy oldalon) vörös-

²⁷ Kisfaludy—Péter: i. m. 17. o.

²⁸ A Vöröshadsereg rendeletei. 1919. IV. 20—28. sz. 127. o.

²⁹ Országos Széchenyi Könyvtár 2595. sz.

zöld lángnyelvek díszítették. 1938-ban a csapatzászlókon és a Folyam-
órség lobogóin a kiscímet az 1915-ös egyesített (vagy közép-) címerrel
cserélték föl. A hadizászló anyaga most már nem selyemből, hanem
színtartó és vízálló merinó-gyapjából készült. A nemzeti zászló továbbra
is a régi kiscímeres trikolor maradt.

Az 1945 januárjában megkötött fegyverszünet után a Kossuth-cí-
mer került a magyar zászlóra; s az új magyar honvédség is — magáévá
téve az 1848—1849-es katonai hagyományokat — egészen a Nép-
köztársaság kikiáltásáig — ezt használta vörös-zöld lángnyelvekkel
szegélyezett fehér zászlaján. Az 1949. évi alkotmánytörvény 68. §-a sze-
rint „A Magyar Népköztársaság zászlaja: piros-fehér-zöldszínű lobogó,
közepén a Magyar Népköztársaság címerével”;³⁰ a magyar Néphadsereg
pedig — most már — fehér-zöld lángnyelvekkel szegélyezett vörös lap-
ján és rúdja lándzsacsúcán szintén ezt a címet tartalmazó zászlót
rendszeresítette gyalogsági csapattestei, lovasított fegyvernemei és
gépkocsizó alakulatai részére.³¹

³⁰ Állam és Közigazgatás. 1949. júl.—aug. 151—152. és 172. o.

³¹ Pontos leírásukat olv. a „Honvédségi csapatzászlók leírása“ c. szabály-
zatban. Budapest, 1950.